

ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍ JOQARÍ HÁM ORTA ARNAWLÍ
BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI

ÁJINIYaZ ATINDAG`I NÓKIS MÁMLEKETLIK PEDAGOGIKALIQ
INSTITUTI

Súwretlew óneri hám miynet tálimi fakulteti
«Súwretlew óneri hám injenerlik grafikası» kafedrası

Súwretlew óneri hám injenerlik grafikası talim baǵdarı
4- kurs talabası Qayırbaeva Dilbardıń

PITIRIW QÁNIYGELİK JUMISI

***Tema: Uluwma bilim beriw mektepleriniń 5-6- klass oqıwshıları ushın
natyurmort kompozitsiyasın orınlaw metodikası***

Talaba: _____ D.Qayırbaeva
İlimiy basshı: _____ doc.w.w.a. Sh.O. Qallıqlıshov

«Qorgawǵa usınıs etilsin»

Súwretlew óneri hám
injenerlik grafikası kafedrası

baslıǵı: _____ Ğ. A. Mambetkadirov.

« _____ » _____ 2021 j

Nókis-2021 jıl

Tema: Ulwma bilim beriw mekteplerini 5-6 klass oqıwshıları ushın natyurmort kompozitsiyasın orınlaw metodikası

I. Kirisiw

1.1. Súwretlew óneri pániniń aldına qoyılǵan maqset hám wazıypası.

1.2. Súwretlew óneri pániniń tarbiyalıq áhmiyeti.

II. TIYKARGI BÓLIM

2.1. Natyurmort kompozitsiyasın súwretlew

2.1. Naturadan qarap súwret salıw mäselleri

2.3. Súwretlew óneri sabaqlarında kórgbezbe quraldın tutqan ornı

2.4. Natyurmort kompozitsiyasın amelde orınlaw metodi.

2.5. Oqıwshılardıń temanı qabıl etiw uqiqlılıqların ósiriw

III. Juwmaqlaw

3.1 Illyustraciyalar

3.2. Paydalanǵan ádebiyatlar

Kirisiw

Súwretlew óneri insannıń kórkemlik sezimin ósiriwge hám lázzetleniwdiń joqars shińi bolsp esaplanadı. Biz súwretlew jolı arqalı tábiyattıń gózzallıǵın ondaǵı mińlaǵan reńlerdiń bar ekenligi ósimlik dúnyası, qus hám haywanat dúnyası menen tanısamız. Balalar olardıń súwretlerin aq qaǵaz júzine túsirer eken, ol súwrette olardıń miynetini, oylaǵan oyı, tábiyatqa bolǵan túsiniǵi kórinip turadı.

Súwretlew óneriniń tiykarǵı wazıypalarınıń biri adamlarǵa gózzalıq, atap aytqanda kórkemlik tárbiya beriwden ibarat. Estetikalıqalıq tárbiya-bul adamlardıń turmisında tábiyattaǵı kórkem-ónerdegi, adamlardıń óz-ara qatnasıwındaǵı gózzalıqlardı tolıq túsiniw uqıbın tárbiyalaw hám gózzalıq nızamlıqları tiykarında dóretiwshiligin ósiriwden ibarat. Óytkeni, gózzalıq adamlardıń aqıl-oyına, kúshine, erkin tásir jasap, ruwxıy dúnyasın baytadı. Jámiyetimizdiń hár bir adamı qaysi tarawda jumıs islep atırǵanına qaramastan gózzalıqtı hám náziklikti kóre biliwi jáne túsine biliwi kerek.

Temaniń aktualıǵı: Uliwma tálim beriw mekteplerin qayta qurıwdıń tiykarǵı baǵdarlamalarında ayrıqsha dıqqat oqıwshılardıń estetikalıqalıq hám kórkem kóz-qarasın qalıplestiriw máselelerine, súwretlew óneri arqalı jeke adamnıń garmonikalıq jaqtan qalıplesiwine qaratılǵan.

Hár bir adamnıń kóz qarası túrmisqa estetikalıqalıq qatnasınıń tiykarǵı kórsetkishi esaplanadı. Sonıń menen birge unamlı kóz-qaras sol xalıqtıń óz túrmis sharayatına, dástúrlerine, úrp-ádetlerine bolǵan qatnası menen de tıǵız baylanıslı. Oqıwshılardıń kórkem unamlı kóz-qarası hár qıylılıǵı menen ózgeshelenedi .

Sonıń ushında mekteplerde unamlı kóz qarastı tárbiyalaw eki baǵdarda ámelge asırıladı: 1.Oqıwshılardı súwretlew hám ámeliy óner dóretpeleri menen tanıstırıw protsessinde.

2.Oqıwshılardıń dóretiwshilik, ámeliy jumıs orınlaw protsessinde.

Súwretlew óneri oqıwshılarda kórkem hám milliy mádeniyatıń túrlendiriwge xızmet qıladı. Ol mazmunı jaǵınan súwretlew, dekorativ, arxitektúra usaǵan túrlerin óz ishine aladı. Súwretlew ónerin hár tárepleme úyreniw arqalı,

oqıwshılardıń sana-seziminde, tálim-tárbiyasında kórkem mádeniyatlılıqtı kórkem bilimlerde qáliplestiremiz.

Balalarǵa súwretlew óneri arqalı milliylikti túsindirıw úyretiw, tárbiyalaw oni qádirlewge natyurmort janri arqali xalıq ustalarınıń dóretpeleri boyınsha kórkem mádeniyatin qáliplestiriw búgingi kúnniń aktual máseleleriniń biri bolıp tabıladı.

Jumistin maqseti hám wazıypaları: Búgingi kúnde mektep hám súwretlew óneri boyınsha bilim beriw orınlarında súwret salıw hám onıń metodikasını shınıǵıwlarında bul pánnin teoriiyası hám oqıtıw metodikasını, sonday aq, súwretlew hám ámeliy óner tiykarı hámde onıń tariyxiy máselelerine óz aldına itibar beriledi. Ol bir neshe seanisli súwretler sızıwdaǵı izbe-izlik sistemasını, plenerde yamasa oqıw xanasında etyudlar islew, mustaqil rawishte berilgen temalar tiykarında kompozitsiyalar islew, olar súwretlew yamasa ámeliy óner túrlerinde tiyisli bolıwı múmkin reń máseleleri menen shuǵıllanıw usaǵanlardı óz ishine aladı. Bular bolsa súwretlew óneri boyınsha professional tayarlıqqa iye bolıwı menen baylanıslı bolıp, dógerek átiraptan nárese hám hádiyselerdiń formasındaǵı hám reńdegi hár túrlilikte kóre biliwge úyretedi.

Wazıypaları- súwretlew óneri shınıǵıwların alıp barıwda balalarǵa natyurmort kompozitsiyasınıń dúziw usılları hám onıń súwretin salıwǵa úyretiw metodları úyretiw milliy tárbiya beriw, olardı kórkemlikke tárbiyalaw. Tálim tárbiya tuwralı Ózbekstan Respublikasınıń birinshi prezidentimiz I.Karimov bilay diydi «talimdi tárbiyadan, tárbiyani bolsa talimnen ajratıp bolmaydi-bul shıǵıs kóz qarasi, shıǵıs ómiri filosofiyası»¹ natyurmort janrı tuwralı kenneń túsiniwge iye bolıw, naturadan qarap súwret salıw usılların úyreniw buyımlardıń súwretlerin sızıw arqalı balalarǵa ónerdegi gózzallıqtı kóre biliw túsiniw hám qádirlewge úyretiw. Balalardı kásipke baǵdarlaw.

¹ .Islom Karimov Yuksak manaviyat – engilmas kuch. 2008 62-bet

Izertlew ob`ekti hám predmeti: Moynaq rayonu Xalıq bilimlendiriw bólimine qarashlı 2-sanlı mektep. Uliwma tálim mekteplerinde súwret páni.

Izertlew metodikasi hám metodları: Pedagogik ilimiy metodık adbiyatlardı úyreniw hám taliqlaw. 5-6 klass oqıwshılarına súwretlew óneri páninen alıp barılatuǵın shınıǵıwlarında uliwma hám jeke metodika, kóргеzbellilik printsipin qollanıw kóргеzbelilik metodlar kiritilgen. Xudojniklerdiń shıǵarmaların úyreniw hám analizlew metodı. baqlaw metodı, gúrrińlesiw, sáwbetlesiw, metodları

Izertlew nátiyjeleriniń ilimiy tárepten jańalıq dárejesi: Pitırıw qániygelik jumısım barısında bir qansha metodlardan, paydalanıp sabaq barısında grafikalıq jumıslardıń balalar tárbiyasında úlken orın tutatuǵı anıqlandı. Sonıń menen birge teoriyalıqk ámeliy –pedagogikalıq máseleler ashıp kórsetilgen

Izertlew nátiyjeleriniń ámeliy áhmiyeti hám oni eń jaydırıw; oqıwshılarıǵa ámeliy shınıǵıwlardı orınlaw barısında úy úsken buyımları sonday aq, guller, miywe jemisler hám xalıq ámeliy óneri úlgilerinen paydalinip ótilgen sabaq balalardıń qızıǵıwshılıǵın arttırıw, bilim tájiriyesin qaliplestiriwde jaqsı nátiyje beredi. A`meliy jumıstıń izbe-izligi boyınsha, nizam qaǵıydalarına boysinip súwret salıwda úlken áhmiyetke iye.

-orınlangan jumıstıń tiykargi nátiyjeleri: Ilimiy jumısı dauamında jumısımızdin maqseti hám wazıypaları, jańalıǵı, sonday-aq onıń ámeliy zárurligin kórsetiw. Súwretlew óneri sabaqlarında 5-6 klass oqıwshıları ushın natyurmort kompozitsiyasın orınlaw metodların boyınsha ken maglıwmat berdik. Bul islerde kóргеzbe qurallardan paydalanıw úlken nátiyje berdi.

Juwmaq hám usınıslardıń qısqasha uliwmalastırılǵan kórinisi:

Súwretlew ónerin oqıtıwda oqıwshılardıń ózbetinshe islew protsessin aktivlestiriwde hám dóretiwshilik pikirlewdi rawajlantırıwda bilimlerdiń mashqalalı bayan etiw jolında keń paydalanıw hám izleniw hám ilimiy izertlew metodların qollaw tiyis. Oqıtıw protsessiniń nátiyjeligin asırıwdan tuwrı

oqıwshılardıń aktiv psixikalıq xızmeti intellaktuallıq, emotsianallıq menen baylanıslı.

Bul jumıs súwretlew óneri oqıtıwshıları ushın qolaylı hám járdemshi is bolıp tabıladı.

1.1. Súwretlew óneri pániniń aldına qoyılǵan maqset hám wazıypası.

Házirgi uliwma bilimberiw mektepleriniń wazıypalarınan biri balalardı túrli kásip hám ónerlerge jollaw bolıp esaplanadı. Mektep jámátiniń, hár bir oqıtıwshısı hám tárbiyashisiniń wazıypası hár bir baladaǵı bar háwesti rawajlantırw jasirinsha háwesin júzege shıǵarıw, olardı ónerdi túsiniw hám húrment qılıwǵa úyretiwden ibarat.

Súwretlew óneri oqıw predmeti oqıwshılarda kórkem hám milliy mádeniyatın qalıplestiriwge xızmet qıladı. Ol mazmunı jaǵnan súwretlew, dekorativ. ámeliy arxitektura usaǵan túrlerin óz ishine aladı. Bul maxset hám wazıypalarda iske asırıw oqıwshılardıǵa keńinen jetkeriwde oqıtıwshınıń roli baslı wazıypası atqaradı. Bolajaq súwretshi oqıtıwshı, súwretlew ónerdiń dálillew quralları haqqında tereń maǵliwmatqa iye bolıwı, túrli kórkem materiallardıń ayirmashılıqları hám olardıń paydalanıw jolların jetik iylewi kerek. Oqıtıwshı qálem hám boyawlar menen súwret islew bilimine iye bolıwı menen birge, usı tarawda teoriyalıq hámde ámeliy bilimlerin oqıwshılardıǵa jetkize aliwında zárúr.

Súwretlew óneri óz aldına bir dúnya. Gózzallıqtı súyiwshi hár bir insan kórkem- óner túrleriniń bárin, sonıń ishinde súwretlew ónerine ayrıqsha itibar bermey kórkem-óner haqqında qanday da bir baha beriwi yamasa lázzetleniwi múmkin emes.

Sebebi, súwretlew ónerisiz mádeniyattıń hesh bir túrin kóz aldımızǵa keltiriwdiń ózi qiyin nárese. Súwretlew óneri ózi adamzat tariyxında júdá erte payda bolǵan. A`yyemgi dúnyadaǵı algashqı ómir súriwshi adamlarda átirapındaǵı qorshaǵan tábiyat, hár qıylı qubılıslar, adamlar hátteki haywanlar, olardı oylandıratuǵın sezimlerde ózlerinshe taslarǵa úngir diywalına oyıp yamasa tábiyǵiy boyawlar menen súwretlengen misallar bizge jetip kelgen.

Hár qıylı dáwir óz talaplarına say súwretlerde, buyimlarda, arxitekturalıq qurilmalarda hár qıylı sáwlelengen. Eger ilimiy jaqtan súwretlew ónerin talqilasaq, ol hár qıylı túrlerge hám janrlarǵa bólinedi. Olarda óz náwbetinde túrlerge metod, usillarǵa hám jánede mayda shaqaplarǵa bólinip kete beredi. Uliwma súwretlew óneri jivopis, grafika, skul`ptura, teatr hám dekorativ qol óneri dep túrlerge bólsek, bul túrlerge say janrlarǵa duslasamiz. Olarǵa tiykarınan portret, natyurmort, peyzaj, turmıslıq janr, batal (uris haqqında), marinistlik (teńizdi súwretlew), anamalistlik (haywanlardı súwretlew) janrlarǵa bólinedi.

Súwretlew ónerin oqıtıw metodikası-pedagogika fakul`tetiniń «súwretlew óneri hám injenerlik grafikası» tálim baǵdarında úyreniletuǵın arnawlı kurs bolıp, ol bolajaq oqıtıwshılardı kásipke tiyisli bilim, tájiriybe hám kónlikpeler menen qurallandıradı.

«Súwret salıwdıń eń nátiyjeli usılı-natural hám geometrial usil. Sebebi, súwret salıwdı úyreniw naturaǵa qarap, geometrik quriwlar tiykarında súwret salıw menen alıp bariladi. Bul usil eń nátiyjeli, zamanagoy, klassik hám dástúriy usul bolıp tabıladı.²

Oqıwshılarǵa estetikalıq sezim menen kórkemlikti qabıllaw qábiletin asırıw, siyasiy-ideyalıq, adamgershilik tarbiyasın beriw, ónerge degen qızıǵıwshılıǵıq penen súyispenshiligin oyatıw, dóretiwshilik oylaw qábiletlerin asırıw, súwretlew óneri pániniń baslı wazıypası.

Pedagogikada oqıtıw metodları degende, mektep oqıwshılarınıń bilim, kónlikpe hám tájribelerin iyelewdе, olardıń dóretiwshilik qábiletlerin rawajlandırıwda dúnya qarasın oqıtıwshılardıń qollaǵan is usılları túsiniledi.

Metodika tálim – tárbiya barısında oqıtıwshınıń oqıwshılar menen islew usıllarınıń mazmunın ayırmashılıqların qarap shıqadi. Bizge málim mektepte oqıtıwdıń hár túrli metodları qolaniladi. Bul pedagogika pániniń bir bólimi esaplanıp hám oqıw tárbiya protsestin sheber qaǵıydaların hám zatların úyretedi. Bul jerde tálim usılı oqıw materiallarınıń jaylasıwi /oqıw, joba, dástúr/, tálim

² O`zbekiston tasviriy san`ati tarixidan lavqalar (T. «O`qituvchi» 1980). 47.bet

printsipleri hám jáne /sońında/ oqıw tárbıyalıq islerdın ulıwma maqseti hám wazıypaları júdá úlken áhmiyetke iye.

Natúrağa qarap súwret islew-shınıǵıwlardı zatlardın dúziliwge, túri, reńi, ólshewleri, olardıń xarakterleri, tipik belgilerin biliw imkaniyatın beredi. Usı arqalı balalarda kúzetiwshenlik, eslew, estetikalıq oylaw, obrazlǵ oylaw, eń gerekli ámeliy dárejeler qaliplestiriledi hám rawajlandırıladı. Olar tik, jayıq, auiq, qıysıq, tolqın tárizli sızıqlardı sızıw boyawlar menen betin bir ólshemde boyaw. Ashiq túrden qoyu túрге hám kórinisinen qoyu túrden ashıq túрге ótiw. Oqıwshılar tuwrı hám qıya sızıqlardı teń bóleklerge bóliw jumısların ózlestiredi. Sızılıp atırǵan súwret mazmunınan kelip shıqqan halda qaǵaz formasın tuwrı tańlawdı hám súwretshi qaǵazdan kompozitsion tárepten tuwrı jaylastırw úyretiledi.

Sunday-aq súwretti basqıshlar tiykarında ózlestirw úyretiledi.

Natúrağa qarap súwret sızıw shınıǵıwlarında oqıwshılar qara qalem, reńli qalemler, akvarel, guash boyawları menen islew jolların úyrenedi, imkani bar jerde kómir, saus, pastel, sangina siyaqlı materiallar menen is alıp baradi. Ámeliy islerde adam haywan, quslar gewdesiniń dúziliwi hám onıń bólimleriniń ólshew birlikleri, túrleri, tuwrı súwretlew jumısların shólkemlestiriledi. Jaqtı saya, reń túri, perspektiva, kompozitsiya tuwralı maǵlıwmatlar beriw menen bir qatarda ózine qarap ayrıqsha hám natyurmort islew tuwrısında ámeliy isler orınlanadı.

Súwretlew waqtında natúrani biliw olardıń bólimlerin bir-birinen ajratıw, ulıwmalastırw sıyaqlı súwret, sızıwshınıń itibarında boladı. Bunda ásirese sızıqlar tuwrılıǵı, reńlerdın sáykes keliwligi, súwretlenip atırǵan gózzallıqtı zeyin menen súwretley aliwına itibar beriledi. Joqarida aytip ótilgen wazıypalar 1-2 saat dawamında hám qısqa múddette (5-10 minut) islenetuǵın ápiwayi hám reńli túrinde ámelge asırıladı. Bul isler ayrıqsha tema tiykarında yaki shınıǵıw mazmunınan kelip shıqqan halda sabaqtın baslanıwi ortası yaki aqırında ámelge asırıladı. Joqarida kórip shıǵılǵan wazıypalar hám tapsırmalar ósimlik hám terek japıraqları túrli forma hám reńdegi güller miyweler, ónermentshilik hám ámeliy

sanaat buyimların ayrıqsha hám top halatında natyurmort tárizinde súwretin sizdirıw arqalı ámelge asırıladı. Natúraǵa qarap islenetuǵın tapsırmalar qus, haywan, adam, kórinislerin toliq yamasa, toliq emes súwretlew názerde tutiladi.

Súwretlew óneri oqıtıw metodikası shınıǵıwlarda pánniń teoriyası hám oqıtıw usillar, sonıń menen birge súwretlew óneri tiykarları hámde onıń tariyxiy máselerine bólek itibar berilgen. «Súwretlew ónerin oqıtıw metodikası» dástúri izbe-izlik basqışlar tiykarında súwretler soǵıw, óz betinshe súwretlew hám ámeliy temalarǵa kompozitsiyalar islew, ilay hám plastilinnen hár túrli nárselerdiń músinlerin jasaw, reńli hám reńsiz qaǵazlardan, reń qásiyetleri menen jaqinnan tanisiwdi óz ishine aladı. Mektepte súwretlew óneri shınıǵıwları haqqında toqtalǵanda olardı shártli túrde eki bólimge bóliw múmkin;

1. Súwretlew óneri sabaqlarınıń ózine ılayıqlı arnawlı wazıypaları esaplanıp olar; bolmisti hám ónerdegi gózzallıqlardı kóre biliw, qabıl etiw, seziw, túsiniw hám qádirlewge úyretedi; Estetikalıqalıq hám kórkem sezimin ósiriw; balalardıń kórkem pikir sheńberin keńeyttiriw; kórkem dórettiriwshilik qabilet hám fantaziyanı rawajlandırıw; súwretlew óneriniń teoriyalıq tiykarları (jariq saya, reń túsiniw, perspektiva, kompozitsiya) menen tanistiriw; súwret islew, músin jasaw, kórkem qurastırıw jaǵınan elementar bilim payda qılıw; kúzetiwshilik, kóriw esinde saqlaw, shamalaw qabileti, keńislik hám obrazlı kóz aldına keltiriwlerdi, avstrakt hám real kóz aldına keltiriwlerin rawajlandırıw; súwretlew, ámeliy arxitektura óneri shıǵarmaların túsingen halda oqiy aliwǵa úyretiw, ónerge bolǵan qızıǵıw oyatıw, oni qadirlewge súyiwge úyretiw.

2. Súwretlew óneri sabaqlarınıń qosımsha wazıypaları, olar: bolmisti, ómirdi biliwge kómeklesiw: milliy ǵurur hám milliy miyraslarımızdı ámelge asırıw; balalarda ádep-ikramlılıq (watanparvarlıq); miynet, dene tárbiyanı ámelge asırıw. Balalardı túrli kásip hám ónerlerge jollaw.[34. 29.b.]

Súwretlew óneri pání oqıtıwshısı tómendegilerdi jaqsı bilip ózlestirip aliwi kerek. Súwretlew óneri oqıtıwshılarınıń sabaq barısın shólkemlestiriw, rejlestiriw hám metodikalıq jaqtan ámelge asırıw, klass taxtasında por menen súwret islew

kópligine hám tájiriybelerin rawajlandırıwǵa qaratılǵan. Súwretlew ónerin oqıtıw metodikası pání dástúri tiykarında ámeliy is túrleri názerde tutilǵan

1. Uliwma tálım mekteplerinde súwretlew óneri pánin ótiw ushın bir oqıw jili ushın súwretli-temali joba islew

2. Súwretlew óneri sabaq túrleri boyınsha sabaq bayanlama islew

3. Súwretlew óneri sabaq túrlerine kórgizbeli quralların tayarlaw

4. Súwretlew óneri sabaǵınıń bir túrine úlgili sabaq bayanlamasin túziw hám kórsetiw

5. Sabaqlardı analizlew

6. Sabaq taxtasında por menen súwret islew

7. Súwretlew óneri sabaqlarınan sáwbetlesiw sabaǵına «Referat» jaziw.

Sabaq - tálım-tárbiyani ámelge asırıwdıń eń qolay, eń nátiyjeli formasi. Jámiyetimizdın túrli tarawlarında bolıp atırǵan siyasiy-ekonomikalıq ózgerisler barlıq pánler qatari súwretlew óneri sabaqlarınıń mazmunı hám metodikasına jańa, zamanagóy talaplardı qoymaқта. Bul talaplardıń negizgileri tómendegishe

1) Sabaқта tálimiy-didaktik, tárbiyalıq rawajlandırıwshi maqsetlerdi duris qoya bilw hám olardı ámelge asırıw

2) Sabaқта tálimniń aldınǵı qatarдаǵı usil hám jolların qolday bilw

3) Sabaq barısında xalıq pedagogikasi ańanaların, dúnya pedagogikasi, kórkem ónerimiz ulli ata-babalarımız úgitleri, hádisimizden ónimli paydalanıp barıw maqsetke muwapıq.

Bizge málim keyingi jillarda tájiriybeli metodist alimlar, psixolog hám ámeliy-oqıtıwshılardıń oqıw barısın analizlew tarawında ótkerilgen izertlewleri sabaq nátiyjeliligini asırıwi, pedagogikalıq hám didaktikalıq shárt-sharaytqa baylanıslı ekenligini kórsetpekte.

Eń zárúr bolǵan shárt-sharaytlar tómendegilerden ibarat

- Jaqsı sabaqlıqlar, didaktik hám metodikalıq oqıw kórsetpeli qurallar hámde texnikalıq quralları

- Klassta jaqsı psixologiyalıq jaǵday bolıwı

- Oqıtıwshı menen oqıwshılar ortasında óz ara múnásebetler bolıwı

Uliwma pedagogikalıq shárt-sharaytlarǵa ámel qilip, temanıń didaktikalıq maqsetin duris shólkemlestirilse sabaqtıń sipati joqari hám nátiyjeli bolıwı múmkin.

Súwretlew ónerinen sabaq bayanlamasin túziwde pedagogikalıq, psixologiyalıq, ilmiy metodikalıq oqıw ádebiyatların tereń úyreniw tiykarında súwretlew óneri dástúrleri arqasında hámde oqıw qollanbaları arqalı maqsetke erisiledi. Sabaq bayanlamasında tómendegiler bolıwı shárt.

- sabaqtıń teması (túri)
- sabaqtıń maqseti (ilmiy, tárbiyalıq, estetikalıqalıq)
- sabaqtıń mazmunı
- sabaqtıń tipi
- sabaqtıń jobasi (dúzilisi)
- awızeki tákirarlaw ushın sawallar
- oqıw materiallarınıń izbe-izligi hám onıń kólemi
- tvorchestvalıq islerdın sanaati hám basqıshları
- ǵárezsiz shıǵarmalardıń mazmunı hám usılları
- texnikalıq hám oqıw kórgizbeli qurallardan paydalanıw
- paydalanǵan ádebiyatlar
- klass taxtasınan ónimli paydalanıw hám pedagogikalıq súwret islew.

Sabaq barısında oyun elementleri aralas tapsırmalardı qollaw, súwretlew ónerin oqıtıw barısında qollanılatuǵın pedagogikalıq usıldıń biri bolıp tabıladı. Oqıwshılardıń dóretiwshilik qáiletin arttırıwda súwretlew óneri pániniń múmkinshiligi sheksiz.

Súwretlew ónerin oqıtıw barısında oyun elementleri aralas tapsırmalar beriw oqıwshılardıń sabaqqa degen qızıǵıwshılıǵın arttırıp, olardıń sabaqta dóretiwshilik penen jumıs islewine tásin tiygizedi.

Oyin tapsırmalardı sabaqtın barlıq waqtında paydalanıwǵa boladı, bul klasstıń ózgesheligine, oqıwshılardıń ápiwayi tayarlanıwına, seziw sheberligine, bilim tereńligine baylanıslı boladı. Súwretlew óneri sabaqlarında oyun elementleri aralas tapsırmalar oqıwshılardıń oqıw qızmetiniń jeke obekt retinde siyrek

qollaniladi. Onıń sabaqta oqıtılıwǵa tiyisli dastúrlik materialdıń quramli bólegi retinde qaraliwi kerek. Oyin tapsırmaları oqıw materialına qosımsha bolıp, sabaqtıń didaktikalıq metodların keńeytedi. Oyin tapsırmalar menen bayıtılǵan oqıw materialli sezim menen qızmet obekti bolıpǵana qoymay, oqıwshılardıń aqıl-oyın, dóretiwshilik múmkinshiliklerin arttıradı. Biz balalar menen natyurmort dúziw barısında kishi kirim qısqa waqıtlı oyın tapsırma beriwimizge boladı. Mısalı balalardı birnesh kishi toparlarǵa bólip alıp olarǵa birneshe buyımlar miywe hám paliz ónimleri mulyajları hám hár túrdegi matalardan hár bir topar ózinshe natyurmort dúziwi hám dúzilgen natyurmortınıń qanday ataliwin tapsırma etip qoyıladı. Bul mashqala hár bir oqıwshınıń pikirin bir jerge toplawǵa járdem beredi. [20. 3-5 b.]

Súwretlew óneri dastúrinde kórkem óner jumısı balalardıń emotsiyasına jaǵimli tásir etip, olarǵa qwanish alıp keletuǵınday bolıwı kerek. Súwretlew óneri sabaqları óziniń tereń mazmunlılıǵı menen oqıwshılardıń sabaqqa degen intaqılasın, qızıǵıwin, dóretiwshilik isin arttıratuǵın bolıwı kerek.

Qısqa waqıttı qamtiytuǵın oyın-tapsırmalar oqıwshılardıń oylaw qábiletin rawajlandırıp, iskerlik penen sheberligin ámelde qallanıwǵa múmkinshilik tuwdıradı.

Ulli súwretshi pedagoglarımızdan T.T.Chistekov oqıtıw óneri menen baylanıslı minanday dep aytıp ketken. «Oqıtıw óneri pedagogtan kóp narselerdi talap etedi. Óz pánin ózlestiriwdi, psixologiya, fiziologiya páninen xabardar talimtarbiya protsessin shólkemlestirip biliwdi olardı ámeliy iste qollana biliwdi talap etedi. Eń tiykargi masele pedagog ózinin oqıtatugin pánin jaqsı kóriwi kerek - degen [37.42 b.]. Sonda oqıtıwshı pánin balalarga úyretiwge tirisadi, degen menen balalarga tek gana óz pánin jaqsı kóriw arqalı oqıtıw ónerin iyelep aliw mumkin emes, hár bir oqıtıwshı súwretlew ónerin tabıslı úyretiw ushın qaysi bir usıldıń eń jaqsı nátiyje beretuǵının neden baslap qaysi jerde toqtaytuǵınlıǵın hámde úyretiw paytında eń kerekli hám baslı tiykargi nárseni alıp ashıp kórsetiwdi biliwi shárt.

Házirgi dáwir talabi oqıwshılardı jańa pedagogikalıq texnologiya usılında oqıtıw.

Muǵallım oyın tapsırma metodların sheber qollanıw hám oǵan qoyılatuǵın pedagogikalıq talaplardı bassılıqqa alıw menen minalarǵa erisedi :

–Oqıwshılardı sabaq temasına qızıqtıradı.

– Oqıw materialı sapalı hám nátiyjeli ózlestiriledi.

–Oqıwshılardıń sınıshıl oylawın rawajlandırıladı.

–Oqıwshılarda basqalar menen baylanıs jasaw kónlikpeleri qalıplestiriledi.

–Barlıq Oqıwshılardıń sabaqqa jedelli qatnasın táminlew ushın qolaylı múmkinshilikler tuwdırıladı.

Oqıwshılardan súwretlew ónerine tán atamalardı sanalı ózlestiriwlerin talap etiliwi hám olardı buzıp isletiliwine jol qoymaslıq tiyis. Súwret sızıw protsessinde oqıwshılardıń bázi atamalardı sanalı ózlestirip aliwların talap etiliwi hám olardı buzıp isletiliwine jol qoymaslıq kerek. Súwret sızıw protsessinde oqıwshılardıń bázi atamalardı ózlestirip aliwlarınıń ózi jeterli emes, olarǵa atamalardıń kelip shıǵıwi, áhmiyeti haqqında maǵliwmatlar beriw kerek boladı. Bul oqıwshılarda ilimiy túsiniklerdi, atamalardı tuwrı isletiwlerine járdem beredi.

Bizinshe, oqıtıwda oqıwshılardıń ózbetinshe protsessin aktivlestiriwde hám dóretiwshilik pikirlewdi rawajlantırıwda bilimlerdiń mashqalalı bayan etiw jolında keń paydalanıw hám izleniw hám ilimiy izertlew metodların qollaw tiyis.

1.2. Súwretlew óneri pániniń tarbiyalıq áhmiyeti.

Xalıq ámeliy óneri júdá áyemgi bolıp, ol adamlardıń miynet iskerligi hám iqtiyajları menen baylanıslı payda bolǵan. Xalıq ámeliy qol óneri estetikalıq tárbiyani ámelge asırıwǵa baǵıtlanǵan tiykarǵı ónerlerdiń biri esaplanadı.

Uliwma tálím beriw mekteplerin qayta quriwdıń tiykarǵı baǵdarlamalarında ayrıqsha diqqat oqıwshılardıń estetikalıqlıq hám kórkem kóz-qarasın qalıplestiriw máselelerine, súwretlew óneri arqalı jeke adamnıń garmonikalıq jaqtan qalıplesiwine qaratılǵan.

Jeke adamnıń kórkem unamli kóz-qarasi. Uliwma xalıqtıń turmisqa estetikalıqlıq qatnasınıń tiykarǵı kórsetkishi esaplanadı. Sonıń` menen birge unamli kóz-qaras sol xalıqtıń óz turmıs sharayatına, dástúrlerine, úrp-ádetlerine bolǵan qatnası menen de tıǵız baylanıslı. Oqıwshılardıń kórkem unamli kóz-qarasi hár qıylılıǵı menen ózgeshelenedi .

Sonıń ushında mekteplerde unamli kóz qarasti tárbiyalaw eki baǵdarda ámelge asırıladı :

1)Oqıwshılardı súwretlew hám ámeliy óner dóretpeleri menen tanistırıw protsessinde.

2)Oqıwshılardıń dóretiwshilik, ámeliy jumıs orınlaw protsessinde.

Súwretlew óneri oqıwshılarda kórkem hám milliy mádeniyatıń túrlendiriwge xizmet qıladı. Ol mazmunı jaǵınan súwretlew, dekórativ, arxitektura usaǵan túrlerin óz ishine aladı. Súwretlew ónerin hár tárepleme úyreniw arqalı, oqıwshılardıń sana-seziminde, tálím-tárbiyasında kórkem mádeniyatlılıqtı kórkem bilimlerde qalıplestiremiz. Eger ilimiy jaqtan súwretlew ónerine talqılaw jasasaq ol hár qıylı túrlerge hám janrlarǵa bólinip ketedi.

Bul janrlar túrler de óz nábwetinde mayda bólimlerge, túrlerge, usil hám metodlarǵa ajratıladi. Uliwma súwretlew óneri reńli súwret, grafika, músinshilik, dekórativ qol óneri, arxitekturaǵa bóliw arqalı, usi túrlerge say janrlarǵa duslasamiz. Olarǵa tiykarınan portret natyurmort, peyzaj, turmıslıq janr, tariyxıy janr, batal janrı (urıs kórinisiniń` súwretleniwi), animal jańr (haywanlar,

quslar h.t.b. súwretleniwi) marinistlik janr (teńiz kórinisin súwretlewshiler) bolıp bólinedi.

Buyimlarǵa qarap reńli súwret salıw barısında natura sıpatında qoyilatúǵın buyimlar oqıtıwshı tárepinen aldinnan tayarlap qoyıladı. Buyimlar talabalardıń uqıplılıǵına hámde kurs barısında ǵalǵan tájiriybelerin esapqa alǵan jaǵdayda saylanıwi tiyis.

Súwretlew óneri insannıń kórkemlik sezimin ósiriwge hám lázzetleniwdiń joqari shińi bolıp esaplanadı. Biz súwretlew joli arqalı tábiyattıń gózzallıǵın ondaǵı mińlaǵan reńlerdiń bar ekenligi ósimlik dúnyasi, qus hám haywanat dúnyasi menen tanisamiz. Balalar olardıń súwretlerin aq qaǵaz júzine túsirer eken, ol súwrette olardıń miynetini, oylaǵan oyi, tábiyatqa bolǵan túsiniǵi kórinip turadi.

Súwretlew óneriniń tiykarǵı wazıypalarınıń biri adamlarǵa gózzalıq, atap aytqanda kórkemlik tárbiya beriwden ibarat. Estetikalıqlıq tárbiya-bul adamlardıń turmisında tábiyatqaǵı kórkem-ónerdegi, adamlardıń óz-ara qatnasıwındaǵı gózzalıqlardı toliq túsiniw uqıbin tárbiyalaw hám gózzalıq nizamlıqları tiykarında dóretiwshiligin ósiriwden ibarat. Óytkeni, gózzalıq adamlardıń aqıl-oyna, kúshine, erkin tásir jasap, ruwxıy dúnyasın baytadı. Jámıyetimizdiń hár bir adamı qaysi tarawda jumıs islep atırǵanına qaramastan gózzalıqtı hám náziklikti kóre biliwi jáne túsine biliwi kerek. Kórkem óner óziniń qorshaǵan belgili xarakterli deregi hám teması boyınsha bir neshe janrǵa bólinedi.

Xalıq ámeliy óneri óz xarakterine qarap estetikalıq tárbiyanıń tiykarın salıwshı estetikalıq qabıllaw, estetikalıq zawıq, estetikalıq sezim-tuyǵı, estetikalıq pikir, estetikalıq bahalaw, estetikalıq dóretiwshilik usaǵan sipatların ósiriwde úlken rol` oynaydi. Estetikalıqlıq sezim qúditretin zatti kóriw ǵana emes, seziniw oyatadi. Xalıq ámeliy qol ónerin estetikalıqlıq qabıllaw, qublıstıń sirt kórinisi menen ishki sırın-shınlıqtı ańlatadı, yaǵiniy ónerdiń kórkin ǵana kórsetip ǵana qoymay, adamnıń usı ónerge degen kóz qarasın anıqlaydı. Estetikalıqlıq tárbiya bilim menen, oy menen, uǵım menen baylanıslı.

Házirgi jaǵdayda jas áwlattı tárbialaw praktikasında bala ańına óner hám maral normalarınıń paydalı tásiiri, olarda dúnya tuwralı ilimiy túsinikti payda etiw printsipinde názerde tutılmaqta. Mektepke shekemgi tárbia bólimlerinen joqarı oqıw orınların pitırıwge shekem jaslarda gózzallıq, hám milliy qalıplestiriw ushın lazım bolǵan hámme ánjumanlar ámelge asırılmaqta. Oqıtıwshılardı balalardı átiraptaǵı oqıw hámde gózzalıqtı seziwge úyretiwde ádewir jaqsı nátiyjelerge eristi.

Jas áwladta tábiyatqa xalıq ámeliy óneri úlgilerine tuwrı múnásette bolıw, ondaǵı gózzallıq, maqsetke muwapıqlıq, suliwliq, túr hám uyǵınlıqtı kóre aliw qábiletin ósiriwge qaratıw kerek. Mine usı isler arqalı jaslarda tábiyatqa estetik idiyalogiya tiykarlanǵan aqıllılıq múnásebet ana tábiyattıń gózzallıǵıńtıń tuwrısındaǵıńtıń túsiniklerge tiykarlanǵan Watanparvarlıǵıń túsiniklerge tuyǵtıńları túrlenedi.

Joqartıń kórkem dárejede dóretilgen súwretlew óneri shıǵarmaların úyreniwde oqıwshılar olardan estetikalıqlıq zawıq aladı. Súwret kompozitsiyasınıń tabıslı sheshiliwi, reńlerdiń dóleniwi, barlıqtıń haqiyqiy súwretleniwi balalardı quwantıradi. Bul tek estetikalıqlıq tárbiaǵa baylanıslı bolmay, bálki balalardıń súwretlew dóretpesine, olardıń súwretlew ónerine bolǵan qızıǵıwların tárbialawǵa tuwrı baylanıslı. Súwretlew óneri shıǵarmaları haqındaǵı sáwbetlerde oqıtıwshı, súwretshi kórgenin solayınsha sáwlelendirip qalmaq, bálki ol barlıqtaǵı eń qızıq, eń shıraylı nárese hám qubilislardan tásirlenip sizǵanlıǵın, tiyis bolǵan táǵdirde ol kórgen keshirgenleri hám esitkeńlerin súwretlep aytıp beredi.

Estetikalıq tárbia idelogiyalıq tárbianıń kerekli ayırılmas bólimi bolıp, adamdı hár tárepleme hám garmonik kamalǵa jetiwine qaratılǵan hámme barıstaǵı mısalı. Siyasiy huqıqiy watanparlıq tárbiasına tiyisli barlıq isler estetikalıqlıq tárbia protsesine baylanıslı. Sonıń ushın jas áwlatqa estetikalıqlıq tárbia beriw metodlarınıń keń tarqalıwına háreket qılıwımız kerek.

Estetikalıqlıq tárbiani házirgi bar bolǵan sisteması ótkiziletuǵın ánjumanlar logikalıq izleniwde de, tárbialanıwshılardıń jas ózgesheliklerin esapqa

aliwdi da táminleydi. Oqıtıwshı hám tárbiyashılar estetikalıq tárbiyaǵa júdá úlken áhmiyet berip tárbiyalıq islerde realizm óneri úlgilerinen paydalanbaqta ónerdegi idielogiya normaların balalar óneriniń barlıq túrlerine sińdiriw, bul normalardıń ómir hám insanniń ruwxiy sipatları haqqındaǵı kóz aldına keltiriwlerdi qalıplestiriwde aktiv rol oynawi jaslardıń estetikalıq tálim tárbiyasın uliwma printsipte ámelge asırıwda járdem beredi.

Mektepke shekemgi jastaǵı balalar, oqıwshılar, hám studentlerdiń estetikalıqalıq tárbiyasında kórkem shıǵarmalardı, waqiyalıǵımızdaǵı konkret faktlerdi tańlawga hám olardan paydalanıwǵa, hámde estetikalıq tárbiya printsipine hám olardıń ideologiyalıq mazmunına óz aldına itibar berilmekte. Házirgi jaǵdayda jas áwlatti tárbiyalaw praktikasında bala ańına óner hám maral normalarınıń paydali tásiiri, olarda dúnya tuwralı ilimiy túsinikti payda etiw printsipinde názerde tutilmaqta. Mektepke shekemgi tárbiya bólimlerinen joqari oqıw orınların pitiriwge shekem jaslarda gózzallıq, hám milliy qalıplestiriw ushın lazım bolǵan hámme ánjumanlar ámelge asırılmaqta. Oqıtıwshılardı balalardı átiraptaǵı oqıw hámde gózzalıqtı seziwge úyretiwde ádewir jaqsı nátiyjelerge eristi. Jas áwladta tábiyatqa tuwrı múnásebette bolıw, ondaqi gózzallıq, maqsetke muwapıqlıq, suliwliq, túr hám uyǵınlıqtı kóre aliw qábiletin ósiriwge qaratıw kerek. Mine usi isler arqalı jaslarda tábiyatqa estetik idiyalogiya tiykarlanǵan aqilliliq múnásebet ana tábiyattıń gózzallıǵı tuwrısınlawı túsiniklerge tiykarlanǵan Watanparvarlıq túsiniklerge tuyǵıları túrlenedi.

Ózbekstanniń rawajlanıw dáwirinde jaslardı estetikalıq tárbiyalawda ilim hám miynetniń roli artpaqta. Jaslar hár bir miynet barısında islewde estetikalıq qanıǵıw payda qıladı. Miynetke hadal múnásebette bolıwǵa ádetlenip baradi. ádette óz ómiriniń barlıq tarawlarında joqari milliy maral printsiplerine ámel qilatuǵın adamlar ǵana estetikalıq mádeniyatlı dep esaplanadı. Sonıń ushın respublikamızda estetikalıq mádeniyatti tárbiyalaw balalarda júdá kishi jastan baslanadı.

Respublikamızda jaslardıń estetikalıq tárbiyasi túrli formada hám hár túrli qurallar menen ámelge asırıladi. Mısalı mektepke shekemgi tárbiya orınları,

mektepler, pedagogikalıq kollej, akademik litsey hám joqari pedagogikalıq oqıw orınlarında jaslardı ónerge tartıw olarda estetikalıq sezimdi qalıplestiriw boyınsha kóp isler qilinbaqta. Kórke óner túrleri, súwretlew óneri, muzika, teatr pastanovkaların kóriw, muzeylerge barıw hám kórkem háweskerlik konkurs hám kóргеzbelerge qatnasıw, xalıq seyilleri, xalıq dástúrlerine arnalğan Belgili keshelerin shólkemlestiriw usağan ánjumanlardan keń paydalanılmaqta. Estetikalıq tálim tárbiya jas áwılatı milliy tálim maral printsipleriniń, tábiyat hám adamlar múnásebetindegi gózzallıqlarğa shekem túsiniklerdiń qalıplesiwi jáne estetikalıq seziw hám iqtiyajdıń dúnyağa keliwi ushın dialektik tiykar sipatında xızmet qıladı, házirgi waqıtta estetikalıq tárbiyanıń wazıypası kamalğa jetetuğın áwılatıń kórkem sezimtalıgın ósiriw, onıń waqiyalıqqa estetikalıq múnásebetin jánede rawajlantırıw hám mazmunlı qılıw.

Kórkem-óner predmeti tálim-tárbiyanıń tiykarǵı bólimlerden biri-miyet tárbiyasın ámelge asırıwǵa sipatina tásir kórsetedi. Sonday kórkem-óner shınıǵıwlarında oqıwshılar ámeliy xarakterli isler orınlaydı, túrli material hám áspablar menen islewdi úyrenedi, túrli operatsiyalardı (oyıw, ilay isi, kuriw-jasaw, gravyura hám.t.b) orınlaydı. Kórkem-óner programması kórkem iskerligi málim izbe-izlikte ámelge asırıwdı, materiallardıń qásiyetlerin esapqa alıwdı talap etedi. Kórkem-óner haliq ámeliy sanaati hám kórkem ónermentshilik dástúrleri menen, házirgi zaman texnika estetikalıqası hám kórkem-bezew máseleleri menen baylanıslı.

Kórkem-óner sabaqları oqıwshılarda estetikalıqalıq sezimler, suliw zatlardı emotsional múnásebetlerde bolıw, badiiy kórkem iskerlik hám únerge bolğan qızıǵıwshılıq sezimlerin tárbiyalaydı. Kórkem-óner oqıwshılardıń jámaát islerinde úlken áhmiyet payda etedi. Oqıwshılar sabaq hám sabaqtan tisqari waqıtlarda alğan bilim hám tájiriybelerin islerde qollaydı. Kórkem-óner sabaqlarında kórkem shıǵarmalarına bolğan qızıǵıwshılıqların asiradi. Shınıǵıwlardı rejelestiriw hám ótkiziwde súwretlew qábiletiniń balalar ushın shıǵarmasin oyların hám qızıǵıw orayı bolıwına erisiw lazım. Balalardıń sabaqta orınlağan isleri ilaji barınsha olardıń kúndelik turmisında qollanıwǵa erisiw kerek boladı. Máselen, klasstı

bezew, úlken hám dosları ushın sawǵa tayarlaw, klass, mektep kórgizbeleriniń eksponati hám basqalar.

Kórkem-óner shınıǵıwlarında tálím-tárbiya wazıypalar birlikte ámelge asırılǵan jaǵdayda ǵana kerekli kórinisti beredi.

Kórkem-óner shıǵarmaların talqılawda bolsa balalarda shıǵarmanı qabıllaw kónlikpelerin rawajlandırıw, dóretiwshilik tariyxinan faktik materaillardı úyreniw, arnawli termin hám túsiniklerdi ózlestiriw arqalı ámelge asırıw lazım.

A`meliy jumislardıń mazmunı, har túrli bolıwı jaqsı nátiyje beredi. Mısalı sabaqlarda iay menen islew,ámeliy kórkem óner menen shuǵıllanıw tabiiy materiallardı qollaw, akvarel`, guash`, tush`, plastilin, flomaster siyaqli boyawlar hám materyallardan paydalanıw , qaǵaz, gezleme, aǵash hám basqa materyallardı kesiw, japıstırıw,montaj qılıw siyaqlılar.

Qorshaǵan ortalıqtı estetiik kóre biliwdi ósiriw baplarında obrazli elesletiw hám tasuratların bayitiwdi ,olardıń tajriybe guzetiwshenligi,kórkem xızmetleriniń jámiyet kisiler turmisındaǵı ámeliy roli haqqındaǵı túsiniklerin bayitiwdi maqset qılıp qoyadi. Sonıń menen birge bul sabaqlar balalarda ónr haqqında, súwretshi miynetiniq ózine tán ózgeshelikleri haqqında, kórkem tildıń sáwlelendiriw quralları hám spetsifikasi haqqında túsinik hám bilimlerin bayitiwdi hám názerde tutadi.

Kórkem óner shıǵarmaları qabıl qılıw sabaqlarında ózbek, rus, tuwsqan xalıqları turmisi hám dóretiwshiligin sáwlelendiriwshi shıǵarmalarǵa kóbirek waqıt ajiratiw maqsetge muwapıq.

Mektepte súwretlew óneri sabqlarına názer salar ekenbiz onda Watanimizdıń ulli ótmishi, watanlaslarımızdıń mustaqqilliq ushın alıp bargan gúresleri, ózbekstannıń` nafasotqa toli tabiyati, xalıqlar doslıgın kórsetiwshi súwretlew óneri dóretpeleri menen tolip tasqanlıgınıń guwasi bolamiz.

II. TIYKARGI BÓLIM

2.1. Natyurmort kompozitsiyasın súwretlew.

Natyurmort kompozitsiyasın jaratıwda, basqa tarawdağılirday ilham yosh, uqip, miynet hám dóretiwshilik qábiletler zárúr. Temanıń mazmunı hám ózgesheligin esapqa alǵan halda natyurmort qoyılmasındaǵı, túri, reńi hár tárepleme esapqa aliniwi shárt. Natyurmortti islewden aldın oni birneshe ret jaqsılap kúzetiw, sonnan keyin kishi ólshemindegi qaǵazlarǵa jumsaq qálem menen shala súwretler islew kerek. Bunnan maqset qoyılmanı (pastanovkani) jáne puxtaraq úyreniw hám tiykarǵı qaǵazda jumıs orınlaǵanda ayrim qáteliklerge jol qoymaslıq. Keyin ala tiykarǵı ólshemdegi qaǵazdı súwretlewdiń barlıq qaǵıydalarına ámel qılǵan halda jumsaq qálem menen baslaw múmkin.

Súwretlew barısında perspektiva qaǵıydalarına qatti ámel qilinadi.

Qálemde nárese hám búyimlardı aniq súwretlep bolǵannan soń qaǵaz mayli boyawı járdeminde taza suw menen jelimlenedi. Usınday qilinganda renler qaǵaz júzinde tegis jatadı, súrtiliwi ánsat boladı. Akvarel` boyawında ámeliy jumıs islegende natyurmortti aniq, hár tárepleme názik bolıwı ushın reńlerden únemli paydalanıw maqsetke muwapıq, ásirese, qıl qálemdi óz waqtında taza suw menen juwıp turiwda óz aldına áhmiyetke iye. Akvarel`de isletiw usıllarınıń birneshe túrleri bolıp, natyurmort renli súwret islewde olardı almastirip qollaw usinis etiledi. Jáne keń tarqalǵan jumıs usıllarınan biri lessirovka, yaǵniy boyaw qatlamların ústpe-úsit qoyiw. Boyawlardıń suyiq eritpesin tayarlap alıp, qaǵazǵa jaqın etip qoyılǵanda, reńler arasında qaǵaz tawlanıp turadı. Bir qatar qoyılǵan boyaw qoyılǵannan soń qurıǵannan keyin üstinen basqa boyaw súrtilse, astındaǵı qatlamnıń kórinip turiwinan jańa reń túsi payda boladı.

Akvarel`diń jáne bir ózgeshelik qásiyeti kóp waqıt izǵarlıqtı saqlawında. Bunnan únemli paydalanıp, bir túr reń qoyılǵannan keyin ol ele qurılmastan qasına ekinshisi qoyılsa, olar áste-áste bir-birine qosılıp ketiw nátiyjesinde biri ekinshisi

menen birigiwine erisiwi múmkin. Biraq bul reńniń ekinshisinen parqin anıq kórsetiw, kerek bolǵanda qoyılǵan boyaw qatlamlarınıń ábden kóbeyiwine áhmiyet

beriwi kerek.

Oqıw natyurmortı

Akvarel boyawında súwretlenip atırǵan búyım hám nárseler dástlepki basqısha ashıq, suwıqlaw renler menen jazıladı. Keyin bolsa metodık izbeizlikte áste-sekin toqtap ashıǵıraqqa, renniń sayı, jariq, yarım sayı hám taǵı basqaların esapqa alıp súwretlewdi dawam etemiz.

Jumıstın aqırǵı basqıshlarında súwretlenip atırǵan búyım hám nárselerdiń ózgeshelikleri, olardıń ózara baylanisında, renlerdi tawıp óz ornına qoyıwı, natyurmortın mazmunlı shıǵıwına alıp keledi.

Akvarel` boyawı pastel`, guash`, sangina, renli qalemler hám plamasterler menen de qosılǵan haldaǵı texnikada isleniwı múmkin.

Renli súwret sirların jetik ózlestırıw ushın kóp shınıǵıwlar qılıw, shınıǵıwlar qılǵanda da diqqat penen onin nizam qaǵıydalarına toliq ámel qılinsa ǵana kózlegen barlıq maqsetlerge erisiledi.

Natyurmortti islew óz ishine bir-neshe wazıypalardı aladı;

1. Proportsiyalardı aniqlaw.
2. Búyimlardın óz-ara tegislikte jaylasıwi.
3. Perspektivani tuwrı tabiw.
4. Hár bir búyımın jaqtılıq hám saya járdeminde kólemin kórsetiw.
5. Búyimlardın bir-birine salıstırmalı renli toparların tabiw.
6. Búyimlardın materiallıǵın tuwrı jetkizip beriw.
7. Kompazitsiya birligin tuwrı tabiw.

Natyurmortti baslawda onin uliwma mashtabın tabamız hám belgilep shıǵamız. Keyinnen hár bir búyım óz aldına emes, al birgelikte bir pútın kompozitsiya retinde shala súwret usılında belgilenip shıǵıladı. Keyin hár bir búyım óz-ara uzaq jaqtılıǵı belgilenedi. Búyımardıń biyikligi enine salıstırmalı tuwrı tabiliwi tiyis. Názer sızǵı qaǵıydasına muwapıq, qaysı bir búyım aldınǵı planda turǵan bolsa, sol búyım tómenirekte súwretlenedi. Búyımardıń natyurmort kompozitsiyasında jaylasıwın tuwrı tawıp belgilep bolǵan soń, búyımardıń áweli birewın keyin ekinshisi yaǵniy hár bir búyımın óz aldına súwretleniwı naduris ekenligin eskertip ótiwimiz orınli. Sebebi hár biri óz aldına bólek-bólek soǵılǵan búyımardıń óz-ara baylanisi hámde kompozitsiya birligi buzılıp ketedi. Sonlıqtan natyurmorttin súwretin salıw protsesinde hámme búyımardı salıstırmalı bir-birine biriktire renler berilip bariliwi kerek. Natyurmorttaǵı búyımardıń toparın sizǵanda olardıń hár biriniń arasındaǵı qashılıqtı anıq tabiliwi tiyis.

Egerde olardıń ornı natuwrı tabılsa, búyımardıń hawada asılıp qalǵanday sezim payda bolıwı qáwpi bar. Bunnan basqa **búyımardı soqqanda tek ǵana sirqi konturın sızıp qoymastan, olardıń kólemi ren formaların kórsetetuǵın hárakterli elementlerinde belgilep ótiwdi esten shıǵarmaw kerek.** Búyımardıń tegislikke túsetuǵın hám kólemliligin kórsetetuǵın sayaların belgilep, soń búyımardıń materiallıǵın sáwlelendırıwge ren berip boyap baslaymız. **Natyurmort realistiklik**

shigiwina hámme saya hám yarim saya, predmettegi jariq daqlar, fonlardın renliliği óz-ara proporsional salistirmali aniq súwretlense gána erisiwimiz múmkin. Tağida joqaridağı maqsetke erisiwimiz ushın natyurmorttağı en qoyiw hám en aniq jerin aniqlaw kerek. Súwret salıw barısında renlerdi qoyğanda yağniy mazaklar qoyğanimizda, bir predmettiń sayasi menen yarim salistirip bariliwi kerek. Búyimlarğa renler bergende olar turğan fonin hám tonında esapqa aliniwi kerek. Tuwrı tabılğan fonnin traktovkasi natyurmorttağı barlıq búyimlardın tonallıq sheshimlerin orni-ornina qoyiwğa úlken járdem beredi. Bunnan basqa da naturadağı predmetlerdiń renlerin qoyğanda yağniy mızaklar bergenimizde formasi boyınsha qoyiliwi kerek. Eger mızaklar dúz kelgen bağdarda berilse, natyurmorttağı búyimlardın kóleminiń formaları duris sáwlelenbey qaladı. Mısalı: shiysheli gúl salğanda, vazağa mazoklar bergenimizde, onıń qarnin boylap aylana iymek mazok qoyğanimiz maqul, gezlemede sonday formada aylandirip iri, kelte mazoklar qoyılğani duris dep bilemen. Jáne súwret salıwda jaqtılıq refleksler júdá áhmiyetli rol` oynaydi. Bir búyimnin jaqti jeri túsip turğan jağı ekinshi búyimnin saya jerinde sáwlelenedi, yağniy jaqtılıq refleksi búyimlardın kólemin, formaların anıgıraq kórsetiwge imkaniyat tuwdıradı. Aniq orni tawilip qoyılğan blik, natyurmortta júdá áhmiyetli xizmet atqaradi. Sebebi, ol búyimnin materiallıgın, kólemin hám de túsip turğan jaqtılıqtın renlerin anağurlim bayitip kórsetedi.

Joqarida aytilğan barlıq jumıslardı bolğannan soń soğılğan natyurmortımızdi uliwmalastırıwimiz kerek. Sebebi, súwret salıw barısında búyimlardın detallarınan hár birewine ayrıqsha kewil bólinbese, jiyi ushrasip turatuğın kemshiliklerdiń aqibetinde ekishi plan predmetleri menen aralasip turğan illyuziyani tuwdıradı. Bunday awhalda durislaw ushın natyurmorttin predmetlerine uliwmalastirip yağniy hámme búyimlardı baylanista kórip, arqa plandağılardın (drapirovkalardın) baylanisların uliwmalastırıwğa boladı. Natyurmorttıń túrinde zatlar kóbinshe qandayda bir bahali dúnya retinde súwretlenedi. Bunda olar ózleri haqqında sóz etedi, ózleriniń kólemi, túr-túsi, materiallıgın kórsetedi hám ayrıqsha suliwlıgı menen ózine tartadi. Natyurmorttin bul túri II-ásirden berman qaray

kiyatirgan klassikalik kartinalarda, asirese Italiyali suwretshi Syurbaran doirepelerinde kobirek ushirasadi.

Uliwma talim mekteplerinde naturadan suwret saliw sabaqlarina ayriqsha kewil bolinedi sebebi har qiyli predmetlerdin formasin ham qurilisin tusindiriwde oqiwshilardın qol yikemin rawajlandiriwda naturadan suwret sabağı ulken rol atqaradi.

Naturadan suwret saliw tapsırmaları da uzaq ham qisqa muddetli bolıwı mumkin. Mis; uzaq muddetli degenimiz eger sızılatuğın natura 1-2-3- seans dawam etse har biri 45 minuttan al qisqa muddetli degenimiz bular is nabroskalar, zarisovkalar, qol jumisi yamasa qurilis korinisleri. Tabiyat korinisleri (tez waqıtta sogılatuğın suwretler 10-20 min shala suwret) 1-4 klasslar.

Nabroska ham zarisovkalar saliw sabaqtın basında ortasında ham aqırında otkeriliwi mumkin 7-klassqa kelip toliq sabaq ajratiladi asirese oqiw materialı. Qiyin bolgan jagdayda mis. Adam suwretin salıwda perspektiva qagıydaların jariq saya qagıydaların uyreniw waqtında.

Naturadan suwret salıwda qalemler ham akvarel boyawları paydalaniladi. Naturani jaylastiratuğın podstavkalar ham jaktiliq beriwshi lampalar sabaqtın tek gana sapali otwin tamiynleydi. Endigi masele naturadan suwret saliw izbe-izligi bolıp esaplanadı. Birinshi gezekte suwret salıwdi baslamastan oni toliq analizlep aliw kerek. Yagniy onın sirtqi formasi ham qurilisin tusiniw kerek. Bunda natura formasi har qiyli geometrik predmetler menen salıstiriladi yamasa solardan quralganlığı dalillenedi. Predmettin (naturağa qoyilgan) proporsiyaları ulken kishi neshe esesge en ulken bolegi, en kishkene bolegi degen manide analizlenedi. Son sızılatuğın naturani qagazğa baslanadı, soninin ushında biz elementar sızıw qagıydani qatań boysinamiz.

1. Suwret sizatuğın qagazimizdi tuwri (duris) jaylastirıw, naturağa salıstirilmali yagniy egerde naturanini biyikligi onın enine qarağanda ulken bolsa qagazimizğa vertikal jaylastiriladi.

2. Qağazimizğa salıstırmalı súwretimizdın ólshemi ortasha tańlaw kerek, hám ilaji barınsha qağaz ortasında jaylasıwı kerek yamasa qağazga salıstırması júda úlken bolıp ketedi júdá bolmasa qağazdın ortasınan shıǵıp ketedi (shetke, tómenge)

3. Quramalıraq súwretlerdi salıwda yamasa ulıwma súwret salıwda járdemshi, qosımsha sızıqlardıń (en sızıqları) hesh paydalanılmaydı natıyjede súwretimiz naturaǵa uqsamay qaladı yamasa qulap yamasa uship baratırǵanday bolıp seziledi.

Demek usı qaǵıydalarǵa qatań boysınıp amelde qollana bilsek ǵana súwretimiz sapalı boladı.

Oqıtıwshınıń temanı túsintırıw barısında sóylew uqıplıǵı.

Oqıtıwshılar tárepinen oqıtıw materialın durıs, jaqsı túsiniw alıw protsessi oqıtıwshı sóziniń anıqlılıǵına baylanıslı. A`dette oqıtıwshılar muǵallımınıń sóylew sheberligi, qábileti qay dárejede ekenligine tez itibar beredi. Muǵallım tárepinen ayırım sózlerdın, seslerdın natuwrı aytiliwi oqıtıwshılar arasında kúlkini, mazaqlawdı payda etedi. Sonday-aq bir tonda sóylew oqıtıwshılardı zeriktiredi, eger muǵallım aytilajaq pikirin tez-tez bayanlasa balalardı sharshatadı.

Muǵallımınıń durıs sóylewi onıń normativliligini támiyinlewi kerek, yaǵniy sóylewdıń ádebiy til normalarına -aksentologiyalıq, orfoepiyalıq, grammatikalıq hám baskada sózlerdın anıq aytiliwina;

-sózlerdın kórkemligine-onıń obrazlılıǵına, sulıwlıǵına, ayqınlıǵına juwap beriwi kerek. Solay etip muǵallım sóziniń usınday kommunikativlik sapası-sózlerdın durıshlıǵı, anıqlılıǵı, orınlılıǵı, leksikalıq jaqtan baylıǵı, iqshamlılıǵı hám tazalıǵı muǵallımınıń sóylew mádeniyatınıń joqari ekenin ańlatadı.

Oqıtıwshı muǵallımınıń gápin tıńlay otirip, esitip atırǵan xabardı konkretlestirip óz qiyalında onı kóz aldına keltiredi. Buringi bilgen nárseleri menen salıstıradı, yadlap qaladı. Muǵallımınıń sóziniń logikalıq baylanisin, pikiriniń rawajlanıwın sezedi hám baqlap baradı. Oqıtıwshınıń bul quramalı tıńlaw protsessin muǵallım báhá esapqa alıp, óz sóziniń mazmunın, tempin, ritmin,

logikalıq baylanisin, túsiniqliligin támiyinlewi lazım. (temp-dawistıń páti, ritm-bir tegisliligi, izbe-izligi)

Muǵallimnıń sóylew tempiniń optimallıǵı oǵada áhmiyetli. Sebebi balalardıń jas ózgesheliklerine baylanıslı informatsiyani qabıllaw múmkinshilikleri de hár qıylı. Mısalı: Baslawısh klass oqıwshıları muǵallim tez sóylegen waqıtları qabıllanǵan informatsiyanıń 14,25 in, ortasha tezlikte sóylegeninde 42,87 al áste aqirin aytqanda 70,5 in qayta aytıp bere aladı. Demek muǵallimnıń sóylew tempi hám ritmi auditoriyanıń múmkinshiliklerin esapqa alǵan jaǵdayda ǵan óz nátiyjesin beredi.

Awız-eki sóylew improvizatorlıq xarakterge iye. (Improvizatsiya- birden oylap tabiw, bul jerde adamǵa sóylep turǵan waqıtta oǵan jańadan oy pikirlerdın izbe-iz aǵıp keliwi). Sheber muǵallimler jańa materialdi túsindiriw barısında tayarlaǵan konspektisinen yamasa kitaptan paydalanbay sabaqti sonday qizǵın aytıp bere aladı. Oqıwshılar oni tıńlap otirip sózlerdın sonday úylesimli, orınli, izbe-iz, konstruktsiyalanǵan halda aytilip atırǵanlıǵınıń gúwasi boladı. Bunday jaǵdayda muǵallim ózi aytıp atırǵan nársesiniń mazmunına, ishine ózi kirip, aralasıp obrazǵa kirgenligin sezbey qaladı. Al balalar bolsa bunday sóylemdi emin- erkin qabıllaydi.

Improvizatsiyalıq sóylew-bárhá yadtan shıǵarip sóylew degendi ańlatpaydi. Bul aldın-ala tayarlanılǵan, konstruktsiyalanǵan, leykin tap házir payda bolǵanday, muǵallimnıń sol momentte yadınan shıǵarip atırǵanday etip sóylewi. Ol konspekttegi tekstti sózbe-sóz aytıp emes, burin bilgenlerin qaytalap ta emes, al aldın-ala tayarlıqtaǵı maqset , wazıypalardı esapqa ala otirip, erkin óziniń dóretiwshilik oy pikirin, iqlasin qosıp aytiwi. Improvizatsiyali sóylew-muǵallimnıń kásiplik sheberliginiń artiwına járdem beredi.

Naturmorttıń átirapimizdaǵı tábiyattan farqi sonda bunda, oni insan dóretiwshilik qılıw yamasa úyreniw maqsetinde ózi áteyin dúzedi.

Oqıw natyurmortınıń kompozitsiyası, bir tárepten, estetikalıqa talaplarına, ekinshi tárepten didaktik talaplarǵa juwap beriwi kerek. Natyurmort pastanovkasi puqta uzaq waqıt oylap analizlenip qoyiliwi kerek.

Oqıw natyurmortınıń múhim tárepiniń biri súwretlenetuǵın nársetiń keńesliktegi jaylasiwi. Qoyilmalarǵa kiretuǵın zatlardıń Úlkeniregi artıraqta maydaları aldınıraqta qoyiladi. Naturadan qarap súwret salıw hár bir adamnan (súwretshiden), mashaqatlı miynetti talap etedi, joqari sheberlilik, sabirliliq. Uqıplılıq hám kónlikpe usaǵan ózgeshelikkke iye bolıwdı talap etedi. Sebebi hár bir nárseniń, buyimniń boyawların, ózine tán reńin, formasin súwretshin kózi menen tańlay biliw hám oni paydalana biliw bir qansha basqıshlardan ibarat boladı.

Belgili súwretshi N.N. Ge bilay dep jazadı «Súwret salıwdı úyreniw degenimiz kóre biliwge úyreniw, al kóre biliw bul túsine biliw»-degen edi³. Sonlıqtanda súwretshide súwret penen shuǵıllanatuǵın jas óspirimlerde seziwshilik penen ótkir kózli gúzetiwshilik basım bolıwı kerek. Súwret salıwdı oqip úyreniwde oqıwshı gorizont yamasa gorizont sızıǵı termini menen tez-tez duslasadı. Gorizont sızıǵı degende súwretshilikte gúzetiwshiniń (súwretshiniń) kóziniń deńgeyi (tuwrısı) arqalı ótiwshi tuwrı sızıqtı túsiniwimiz kerek. Egerde biz biyik jerde yamasa tóbeshilikti tursaq, gorizont sızıǵı da sol jerden ótedi, yaǵniy tómenдеgi ob`ektler gorizont sızıǵına salıstırmalı tómenдеgi súwretlenedi h.t.b. Usı siyaqlı qálegen buyimniń, predmetniń, adamlardıń súwretlerin salıwda da gorizont sızıǵına itibar beriwi, bul nizamlılıqtı buljıtpay este saqlaw hám orınlaw úlken rol` atqaradı. Biz qandats súwret salımayıq barlıq waqıtta gorizont sızıǵınıń qay jerde turǵanin duris aniqlawimiz kerek, sonda ǵana súwretlewтуǵın zatimizdiń toliq formasin, keńisliktegi ornin hám perspektivaliq qisqariwların dál bere alaimiz. Egerde biz dógeregimizdegi bizdi qorshap turǵan nárselerge itibar beretuǵın bolsaq olar biziń kózimize qanday da bir «basqasha» bolıp kórinedi .

³ Tolebiev A. Kak nauchit'sya risovat` Almatı 1990 10-bet

Mısalı ápiwayi stol beti hám onıń ústinde jatırǵan kitaptıń qaptalınan názer taslaytuǵın bolsaq, onıń ólsheminıń qanday da bir ózgerip trapetsiya halında kórinetuǵınlıǵınıń guwasi bolamız. Sonday aq kúndelikli tumisimizda paydalanıp júrgen beti sheńberge iye bolǵan shelek. Kastrıul`, keselerdiń de qaptalınan qarasaq, olardıń betiniń de ellips (oval) tárizli bolıp kórinetuǵınlıǵın sezemiz. Ya bolmasa qala ishinde qatar bolıp jaylasqan jaylarǵa názer salayıq, olar bir-birinen uzaqlasqan sayıp kishireyip baradi .

Sonday-aq, asfal`t jol yamasa temir jol ortasına shıǵıp olardań qalay dawam etetuǵınlıǵına diqqat qoysaq, jol izleriniń uzaqlasıp barıp, bir tochkada kesilesituǵınlıǵın kóremiz. Demek usınday tábiyattaǵı júz beretuǵın hádiyselerdi biz bir sóz benen aytqanda «Perspektiva» dep ataymız. Perspektiva sózi frantsuzsha terminnen alınǵan bolıp «uzaqqa qaraw» degendi ańlatadi, ol grekshe bolsa «ayna arqalı anıq hám tuwrı kórip turman» degen mánini bildiredi. Yaǵniy perspektiva bizge kóz aldımızdaǵı kórinip turǵan nárselerdi qanday etip qabil etsek, sonday etip qaǵaz betine túsiriwge járdem etedi eken. Sonliqtan geybir súwretlerdiń sızılıwin kórgenimizde, izge anıq hám shirayli kórinedi, al geybirewleri qıysiq siliw emes bolıp sızılıwınıń birden-bir baslı sebebi, bul álbette perspektiva nizamlarına toliq boysınbaǵanlıǵımızdan. Solay eken súwret salıwshi hár bir adam súwret sızıw qaǵıydalarına, sonıń ishinde ásirese eń aldi menen perspektiva nizamlarına ámel qılıwi shárt.

Egerde tariyxqa kóz juwırtıp qaraytuǵın bolsaq, áyyemgi dáwirde-aq súwretshiler perspektivaǵa baylanıslı máseleler menen shuǵıllanǵan. Mısalı: oyaniw dáwiriniń ullı súwretshi ilimpazi, italiyalıq Leonardo da Vinchi perspektivaǵa baylanıslı júdá kóp miynetler islep ketti. Ol tábiyatti gúzeter eken, perspektivaǵa baylanıslı úsh máseleni keń ashıp kórsetti .

1. Birdey ólshemge iye nárseler (zatlar) súwretshiden uzaqlasqan sayın bir tuwrı boylap ólsheminıń qısqarıp baratuǵınlıǵın.

2. Tábiyattaǵı nárselerdiń gúzetiwhiden (súwretshiden) uzaqlasqan sayın, hawa qatlamınıń qalınlasıp ariwi nátiyjesine reńiniń ózgerip barıwin .

3. Nárselerdiń yamasa zatlardıń keńislik penen shegaralasqan qirların súwretshiden uzaqlasqan sayın buldirap kórinetuǵınlıǵın izertlegen .

Demek, áyyemgi súwretshilerimiz súwret sızıwdıń ilimiy táreplerine keń kewil awdarǵan, sonıń ishinde perspektiva nizamların tereń úyrengen. Dáwirdiń ótiwi menen súwret salıwdıń sirları úyrenilip atır. A`sirese súwret sızıwda perspektiva nizamlarınan toliq paydalanıw engizilmekte. Házirgi waqıtqa kelip, tiykarınan ilimde perspektivalıq bir neshshe túrleri bizge málim. Biraq biz hár bir predmettiń súwretin salıwda tiykarınan sızıqlı perspektiva hám hawa perspektivasi nizamlarına boysınamız. Sebebi zattıń ózine qarap yamasa yadtan súwret salıw payıtında usı sızıqlı hám hawa perspektivasi úlken rol` atqaradı.

Súwretlew ónerin oqıtıwda teoriyalıq materiallardı ámeliy materiallar menen baylanıslıǵı hám ayırıqsha áhmiyetke iye boladı . Teoriya menen ámeliyattıń baylanıslıǵı balalardıń súwretlew óneri xızmetinde, sabaq protsessinde, dógerek shınıǵıwlarında, jámáát islerinde, yaǵniy diywaliy gazetalar shıǵariw, al`bom bezew hám usı siyaqlılar arqalı ámelge asırıladı . Sonıń menen birge, súwretlew óneri janrları júzesinen teoriyalıq shınıǵıwlardan soń usı janrlarda ámeliy shınıǵıwlardı ótkeriliwi, ótilgenlerin bekkemlew , janasin ańsat ózlestiriw múmkinshiligin beredi .

2.2. Naturaǵa qarap súwretsalıw máselleri

Baslawish hám joqari klass oqıwshıları súwretlew ónerine baylanıslı bir qansha bilim hám kónlikpelerge iye bolǵanlıǵı sebepli, temanıń mazmunına qarap qagaz kólemin tanlaw, súwretti qagazda duris jaylastırıw, predmet kórinisin qalem menen shtrixlaw siyaqlı jumıslardı ózinshe orınlawları kerek.

Uliuma talim beriw mekteplerinde baslawish hám joqari klasslarda oqıwshılar zatlardın ózine qarap súwretlerin salıw, tema tiyqarında, yadtan hám kóz aldına keltirip súwret salıw, dekórativ ameliy jumıs, musinshilik, kórshaǵan ortalıqtı hám ónerdi ańlaw biliw boyınsha oqıw tapsırmaların orınlaydı. Súwretlew jumısınń túrleri boyınsha sabaq bólistirıw tómendegishe planlastiriladi.

Zattıń ózine qarap súwretin salıw-súwretlew óneri sabagınń ahmiyetli túri bolıp esaplanadı. Bunda oqıwshılar kóz aldında turǵan predmetlerdin súwretin haqiyqiy súwretlewdi úyrenedi. Sonday-aq oqıwshılar shinigiwdıń barısında ob`ektlerdin ózine tan xarakterli belgilerin, dúzilislerin ayrim perspektivaliq kórinislerin, jaqtılıq-sayaların, reńlerin, materialların hám basqa belgilerin diqqat penen úyrenedi. Zattıń ózine qarap súwretin salıw shinigiwlarında oqıwshılardıń baqlawshılıq wqipliligi rawajlanıp baradı. Súwretleniwi lazım bolǵan predmetler tuwralı oqıwshılardıń kóz aldına keltiriwin aniqlastırıw maqsetinde mugallim oni jaqsılap baqlaw ushin jaǵday payda etedi, predmetti analiz etiwdi qalem menen súwretin sızıw menen birgelikte aparadı. Bunda mugallim balalarga tómendegi sorawlardı beriwı múmkin: Predmettin ati ne Predmet qanday bóleklerden quralǵan eń xarakterli bóleklerin aytıp berin? Olardıń formasi nege uqsaydı? Predmet qanday reńde ol qaysi jerde jaylasqan? Qaysi tárepi uzın yaqi qısqa qaysi bólegi úlken yaqi kishi? Neshe mártebe kishkene?

Oqıwshılar sorawlarga juwap beriw menen birge predmettin ózine tan ózgesheliklerin hám formaların jaqsı túsiniw aladı. Doskaga ildirip qoyılǵan geometriyalıq figuralar arasınan uqsasların izlep tabadı. Geypara forma haqqındagi oqıwshılardıń túsiniwlerin bekkemlew jane súwretleniwi lazım bolǵan predmettin xarakterli ózgesheliklerin ele de anigiraq ajiratıw ushin, olardıń oy-pikirlerin soǵan uqsas basqa predmetlerge qaratıw usinis etiledi. Mısalı, domalaq formadagi zattıń

kólemin shamalaw ushın, onıń qasına qartonnań kiyip alıńǵan dóńgelekti yaki formanı hawada qol menen «sızıp» yamasa predmet atırıpında barmagın aylantırıp kórsetiwi lazım. Bul ushın qoldın kórsetkish barmagi predmettin sirtınan aylantiriladi, sonda balalar onıń formasın qoli menen shamalawdı úyrenedi.

Zattıń ózine qarap súwretin salıw sabaqlarında, predmetlerdin súwretin salıwdagi izbe-izliktin mugallım tarepinen is juzinde orınlanıp kórsetiliwi áhmiyetli rol` oynaydı. Mugallım sızıwdın tartibin awızsha aytip atırǵanda, doskaga hár basqıstıń súwretin izbe-izlik penen sızıp kórsetedi. Zattıń qiyiniraq bóleklerin islewdi 2-3 ret takırlap sızıp kórsetiwi kerek. Sonday-aq 2-3 oqıwshını doskaga shıgarıp, zattıń súwretin sizdiriw da jaqsı nátiyje beredi. Bunnan oqıwshılar óz jumısların belgilep plan tiyqarında islewge adetlenedi.

Súwretin salıw ushın tanlanǵan predmetler dúzilisi jagınan apiwayi hám oqıwshılarga tanıs bolıwı tiyis. 5-7 klass oqıwshıları zattıń ózine qarap súwretin salıw shinigiularında tómendegilerdi atqara aliwları lazım ayrim predmetlerdin súwretin qagaz juzinde kompózitsiya jagınan túwri ornalastırıwin zattıń súwretin islewde bir reńniń hár túrli túslerin payda etiw hám qollana biliw; renlerdin ılayıqlıǵın ańlay aliw hám olardı óz ornında qollana biliwin simmetrik formadagi zattıń súwretin salıwda kósher sızıǵınan paydalana biliw hám basqalar.

Súwretlew óneri programmasında usı wazıypalardı atqariw ushın, oqıw tapsırmalarınan kóplegen úlgiler kórsetiledi. Bular, óz nábwetinde, mugallımlerge de, oqıwshılargada tańlaw múmkinshiligin beredi.

Zatlardıń ózine qarap súwretin salıw sabaqlarında, natura sipatında qoyılǵan predmetlerdi oqıwshılar sol tema tiyqarina, yadtan hám kóz aldına keltiriwden súwret salıw barısında súwretlewi múmkin.

Zattıń ózine qarap súwretin salıw shinigiularında, salıw ushın tanlanǵan buyımlar, predmetler oqıwshılardıń uǵınıwi hám súwretley aliw uqıplılıqlarına saykes keliwi ahmiyetli rol` oynaydı. Tańlap alıńǵan naturalar anıq formaga iye bolıwı tiyis. Naturalar oqıwshılardıń kóriw sızıqlarınan sál pásirekke, olarga jaqsı kórinetugin 2-3 jerge qoyiladi. Kishi kólemdegi predmetler bolsa, hár bir partaga qoyiladi. 5-7 klassta oqıwshılar kóbinese belgili kólemge iye bolǵan zatlardıń

súwretin saladı. Oqıw tapsırmaları jane biraz qiyinlasadı. Sonlıqtan, mugallım balalar súwret salıp atırǵanda oni natura menen tez-tez salıstırıp turıwları da kerek ekenligin tusındırıwı lazım. Oqıwshılarga súwret salıwdı úyretiwde túrli qiyalıqlarda shtrixlaw shinigiwların ámelge asırıw da jaqsı nátiyje beredi. Bunday shinigiulardan tez-tez takırlanıp turıwı, bara-bara grafik óneriniń jetilisip barıwına járdem beredi. Zattıń ózine qarap sızılǵan súwretler qara qálemde boyladı. Súwret salıwdıń tártibin belgili izbe-izlikte islewdi, múgállımniń ózi is júzinde kórsetiwı lazım. Barlıq jaǵdaylarda da apiwayiliqtan quramalıraqqa ótip barıwı printsipinde ámelge asırıladı.

Oqıwshılardıń sızıw tártibi haqqındaǵı túsiniklerin bekkemlew ushın Daslep neni sızıp alıw kerek Sizler naturanıń qaysi tárepin sızıp boldiniz Jane nelerdi sizbaqshisiz Endi qálem menen salınǵan súwretti qaysi tártipte boyawdi baslaymız Aldin naturanıń qaysi bóleklerin boyap alamız Endigi gezekte qanday jumıslar islenedi degen mazmunda sorawlar beriledi. Sabaqta mugallımniń aldında turǵan wazıypalardan jane biri, oqıwshılardı óz pikirinshe súwret salıwǵa úyretiw. Sabaqta ótilgen materiallardı bekkemlew maqsetinde yadtan hám kóz aldına keltirip súwret saldırıwdıń áhmiyeti júdá úlken. Bunday shinigiwlar sabaqtıń sonında ótkeriledi yamasa oqıwshılar xalıq ámeliy buyımların 2-3 minut dawamında baqlaǵannan keyin, onıń súwretin yadtan salıw usinis etiledi.

Naturaǵa qarap súwret islew-Shınıǵıwlardı zatlardıń dúziliwge, túri, reńi, ólshewleri, olardıń xarakterleri, tipik belgilerin biliw imkaniyatın beredi. Usi arqalı balalarda kúzetiwshenlik, eslew,estetikalıq oylaw, obrazli oylaw, eń kerekli ámeliy dárejeler qaliplestiriledi hám rawajlandırıladı. Olar tik, jayıq, auıq, qıysıq, tolqın tárizli sızıqlardı sızıw boyaular menen betin bir ólshemde boyau. Ashiq túrden qoyu túrge hám kórinisinen qoyu túrden ashıq túrge ótiw. Oqıwshılar tuwrı hám qiya sızıqlardı teń bóleklerge bóliw jumısların ózlestiredi. Sızılıp atırǵan súwret mazmunıńan kelip shiqqan halda qaǵaz formasın tuwrı tańlawdi hám súwretshi qaǵazdan kompozitsion tárepten tuwrı jaylastırıp úyretiledi.

Sonday-aq súwretti basqıshlar tiykarında ózlestirip úyretiledi.

Naturağa qarap súwret sızıw shınıǵıwlarında oqıwshılar qara qalem, reńli qálemler, akvarel`, guash` boyawları menen islew jolların úyrenedi, imkani bar jerde kómir, saus, pastel`, sangina siyaqli materiallar menen is alıp baradi. A`meliy islerde adam haywan, quslar gewdesiniń` dúziliwi hám onıń` bólimleriniń` ólshew birlikleri, túleri, tuwrı súwretlew jumısların shólkemlestiriledi. Jaqtı saya, reń túri, perspektiva, kompozitsiya tuwralı maǵlıwmatlar beriw menen bir qatarda ózine qarap ayrıqsha hám natyurmort islew tuwrısında ámeliy isler orınlanadı. Zattıń ózine qarap súwretin salıw shinigiularında oqıwshılardıń baqlawshılıq uqıplılıqları rawajlanıp baradi.

3.2. Súwretlew óneri sabaqlarında kórghezbe quraldıń tutqan ornı

Súwretlew ónerin oqıtıwda barlıqtaǵı nárseni hám qubılıslardıń mánisin biliwge, onıń xarakterli ózgesheliklerin hám nizamlıqların úyreniwge kómeklese di .

Natúrani úyreniw waqtında (klassta hám plenerde) oqıwshılardıń baqlawshılıq hám logikalıq pikirlew qábiletleri rawajlanadı .

Oqıtıwshıda hár dayım hám úyrenip atırǵan ob`ektti kórsetiw múmkinshiligi bola bermeydi , bunday hallarda oǵan kórzemelelik járdem beredi. Bul oqıwshılarda usı tarawǵa bolǵan qızıǵıwdı janlantıradi .

Oqıwshı natúradan súwret sızıw protsessinde bárqulla izelenedi, formlardı salıstıradi, natúraniń dúzilisi, ólshepleri, formaları , reńni siyaqlılarını bilip aladı . Bulardıń hámmesi oqıwshılardı baqlawshılıqtı rawajlanıwǵa alıp keledi . Málimki, balalarda pikirlew konkretlikten abstraktlikke barıw protsessinde rawajlanadı. Túsini hám abstrakt qaǵıydalar málim dálil, misal hám obrazlar menen bekkemlengende ǵana oqıwshılar sanasına ańsat jetip baradi .

Kórghezbelilik súwretlew óneri sabaqlarında basqa oqıw predmetlerindegi járdemshi emes, bálki oqıwshılardı túsini hám oylawlar payda qılıwshi tiykarǵı material. Natúraniń ózine qarap súwret sızıw sabaqlarında onı natúrasız oylap bolmaydi . Bul orında súwretlew óneri sabaqlarında kórghezbelilik printsipiniń roli júdá úlken.

Sabaqlar ushın kórgizbeli qurslar tayarlaw hám tanlawda olarǵa tómendegishe talaplar qoyiladi :

1. Sabaqtıń maqset hám wazıypaarına maslıǵı.
2. Oqıwshılardıń jas ózgesheliklerine maslıǵı .
3. Kórghezmeniń anıqlıǵı, túsini boları .
4. Súwrettiń sipatlı boları .
5. Kórghezbeler óziniń reń-báranlıǵı menen oqıwshılarda zawiqlı hám qızıǵıw oyatıwı.
6. Estetikalıqlıq talablarǵa maslıǵı.

Súwretler, shıǵarmalardıń reporduktsiyaları , kórkem shıǵarmalarǵa islengen illyustratsiyalardı tanlawda tómendegiler itibarǵa aliniwi kerek:

1. Materiallardıń ideyalılıǵı.
2. Olardıń kórkemligi .
3. Súwretlew óneri sabaqlarınıń oqıw-tárbiya wazıypalarına maslıǵı .
4. Balalar qabıl etiwine maslıǵı .

Kórgizbelilikten orınli, maqsetke muwapıq rawishte oqıwshılardıń jas ózgeshelikleriniń itibarǵa alǵan halda paydalanılsa, ol jaqsı nátiyjeler beriwi múmkin .

Kórgizbeliliktnıń eki túri bar

1. Tabiiy kórgizbeli qurallar .
2. Súwretlew kórgizbeli qurallar .

Tabiiy kórgizbeli qurallarǵa forma, reńi, dúzilisi tabiiy bolǵan buyımlar (miywe hám palizlar , túrmis buyımları, oqıw quralları, ámeliy óner buyımları hám b.) ni kiritiw múmkin.

Súwretlew kórgizbeli qurallarǵa súwretler, tablitsalar , haywan quslardıń tulumları, súwretlerdıń reproduksiyaları, geometrikalıq gipsli formalar, pedagogikalıq súwretler, fotografiya hám basqa suńiy usil menen tayarlanǵan súwretlew qurallar kiradi. Sanap ótilgen kórgizbeli qurallar tómendegishe toparlanadı :

1. Miynet hám túrmis buyımları. Olar geometrikalıq formalar, paliz ónimler, miyweler, qúslar, haywanlar, gúller hám ósimlikler ámeliy óneri buyımları .

2. Buyımlardıń dúzilisi, perspektivalıq nizamları, jaqti-saya reńtaniw, dekorativliq stilizatsiyaǵa tán, geometrikalıq formadaǵı simdan jasalǵan modeller, vidoiskatel` hám basqa kórgizbeler .

3. Súwretler hám tablitsalar . Onda súwret hám naǵıs sızıwdaǵı izbe-izlilik, átirap-ortalıqtıń perspektivalıq kórinisleri, ámeliy óner shıǵarmalarınıń súwretleri.

4. Súwretshiler shıǵarmalarınıń reproduksiyaları, ámeliy óner shıǵarmalarınıń súwretleri. Bunday kórgizbeli qurallar járdeminde jaqtisaya hám reńtaniw, kompózitsiya nizamları túsindiriledi .

5. Balalarǵa natúrani sızıwda ketme-ketliktin, hár qıylı eksponatlar menen islew metodikasın, buyımlardıq qurılısın, súwretlenip atırǵan predmetler hám ob`ektlerdiń keńislik halatın kórsetiwshi pedagogikalıq súwretler hám basqalar.

6. Kórsetilgen kórgezbeli qurallar (diapózitivlar, diafil`mlar, slaydlalar, kinofil`mlar). Bular arqalı oqıwshılar túrli súwretshiler, xalıq ámeliy óneri ustaları menen, súwretlew óneri shıǵarmaların jaratıw texnikası hám texnologiyası menen tanısadı .

Ayırım oqıtıwshılar kórgizbeliliktnń rolin natwri bahalap, bul máselede qopal qátege jol qoyadı. Olar kóprofessor-ukituvchilar hallarda kórgizbeli quraldıq bar emesliginen ki olardıq rolin natwri túsinigenliklerinen oqıwshılarǵa túrmusta ushiraytuǵın buyımlar, ósimliklerdiń súwretin esinde saqlaw súwretlewdi wazıypa qılıp beredi. Este saqlawda súwret sızıwı suiste`mol qılıw, átirap-ortalıqtaǵı buyımlardıń forması, dúzilisi, reńi, jaqtı-sayasın natwri qabıl qılıwǵa alıp keledi .

Hár qanday túrdegi nárseniń ózine qarap súwretiw sızıw, kompóziatsiya, sańatshunoslik tiykarları sabaqlarında hám klasstan tisqari jumıslarda kórgizbelilik ózine tán ózgesheliklere iye.

Ilyustrativ súwret islew sabaqlarında kórkem shıǵarma mazmunı menen baylanıslı usi dáwir kisileriniń túrmisi hám miynet, tábiyat hám miymarshılıq kórinisleri,sonıń menen birge tema menen baylanıslı tábiyat ob`ektleriń baqlawǵa alaquadar bolǵan kórgezbeli qurallar kórsetiledi .

Pedagogikalıq súwret sızıwdıń keń tarqalǵan túri oqıwshılardıq doskada yaki qaǵazda súwret sızıp kórsetiw esaplanadı hám balalarǵa ámeliy járdem beriwde qol keledi.

Pedagogikalıq súwrettnıń áhmiyeti sonda, u tuwrıdan-tuwrı oqıwshılardıń kóz aldında orınlanadı. Ol oqıtıwshınıń pikirlerin oqıwshılarǵa ańsat jetkeziwde járdem beredi.

Doskadaǵı súwret oqıtıwshınıń tiykarǵı ideya hám pikirlerin ózinde sáwlelendırıwi tiyis. Tosattan hám ekinshi dárejeli súwretlerge klass doskasında orın bolmaslıǵı kerek. Doskada súwret sızıw hámme oqıtıwshılardıń (tájiriybeli hám maǵliwmatli oqıtıwshınıń) qolınan kele bermeydi. Ol

oqıtıwshıdan málim tayarlıqtı talap etedi. Bul tayarlıq ayrıqsha shınıǵıwları orınlawdı názerde tutadı .Súwretlew ónerin oqıtıw metodikasına tán kórgizbeli qurallar jeterli bolmaǵan hallarda olardı oqıtıwshılardıń ózleri tayarlawlarına tuwrı keledi . Bunda sonı esapqa alıw tiyis, hámme kórgizbeli qurallar hám paydali bola beormeydi, ayrim kórgizbeli qurallar oqıw hám tárbiyalıq islerge jaman tásir kórsetiwi múmkin.

Oqıtıwshı kórgizbeli quraldı paydalanıw ólshemin bilgende ǵana ol jaqsı nátiyjege erisiwi múmkin. Kórgimeli materiallardıń hádden tisqari kóprofessor-ukituvchilar bolıwı oqıwshılar diqqatin tiykarǵı máseleden shalǵıtadı hám nátiyjede tiykarǵı zat itibardan shette qaliwi múmkin . Kórgizbeliliktnı jeterli bolmaslıǵı oqıtıwshı tárepinen pikirdi shala hám júzeke bolıwına alıp keledi .

2.4. Natyurmort kompozitsiyasın amelde orınlaw metodu.

Biz oqıwshılardıǵa naturadan qarap súwret salıwdı úyreter ekenbiz bunda eń dáslep natyurmort kompozitsiyasına úlken kewil bóliwimiz kerek boladı. Sebebi súwretlemekshi bolǵan natyurmort oqıwshılardıǵa qızıǵıwshılıq oyatıwı kerek. Sonıń menen birge tárbiya máselesine itibar beriwimiz kerek boladı. Oqıwshılardıǵa milliy tárbiya beriwde xalıqımızdıń ázelden qollanıp kelgen úy úskene buyımların paydalanıwda biz úlken tariyxıqqa qaytamız.

Mis buyımlar jergilikli turǵınlarǵa burinnan tanis, olar tek turmista kereklim buyım sipatında ǵana emes, al kózdi quwandıratuǵın gózzallıq, dekorativ tárepi menen de joqari bahalanadı.

Orta Aziyada islengen gilemler hám basqa da toqıwshılıq buyımları da A`yyem zamannan beri belgili. Gilemlerdi tiykarınan úylerinde otirip toqıwshı hayal-qızlar dóretken, olar texnikalıq hám kórkemlep bezew usılları menen ajiralıp kelgen. Olardaǵı reńler, quramali naǵislar elege shekem kózdi quwantadı.

Xalıq ámeliy óneri úlgileri tálim hám tárbiyani turmis menen baylanıstırıwdıń eń zárúr qurallarınan biri. Ol uliwma tálimdi ádep–ikramlılıq, estetikalıqalıq hám miynet tárbiyasın ámelge asırıwǵa, oqıwshılardıń hár tárepleme

óstırıwge hám olardıń qábiletlerin rawajlantırıwǵa járdem beredi. **Xalıq ámeliy óneri úlgileri** tek kórkem óner shıǵarmaların ózlestirip ǵana qalmastan, ol oqıwshılardıń kórkem pikiriniń keńeyiwine, demokratiyalıq dúnyaqarasti qalıplestırıwge tásir kórsetedi. Sonıń menen birgen, jergilikli mtaeriallar oqıwshılardı bilimlerin aniqlastırıwǵa járdem beredi, tárbiyalıq tárepinen zárúr bolǵan salıstırıwda keń múmkinshilikler jaratadi, sabaq hám sabaqtan tis ózbetinshe jumısların shólkemlestırıwge sharayat dóretiw, súwretlew hám dekorativ–ámeliy ónerge qızıǵıw, tábiyatqa bolǵan muhabbatr oyatadi.

Milliy kórkem ónerdi, onıń turmis hám tábiyat menen baylanıslı haldaǵı dástúrlerin biliw, ózbek súwretlew óneri hám dekorativ – ámeliy ónerdiń xarakterli ózgesheliklerin ózlestirip aliwǵa múmkinshilik beredi.

Xalıq ámeliy óneri úlgileri tikkeley milliy kórkem óner dástúrlerin hám óz ishine aladı. Dástúrler óziniń kórgizbeli – ádep–ikramlılıq xarakteri, xalıqlardıń talǵami, printsipleri, qatnasıqları hám qızıǵıwları sáwlelengen halda xalıq arasında keń tarqalǵanlıǵı menen úlken tárbiyalıq áhmiyetke iye.

Baǵdarlamada : «Hár bir xalıqtıń progressiv dástúrlerin qollap–quwatlaw, olardan hámme adamlardı báhramant qılıw, jańa, hámme milletlerge tán bolǵan, demokratiya quriwshılardıń dástúrlerin hár tárepleme rawajlantiradi» – deyiledi.

Dástúrlerdı rawajlantırıw hám bekkemlew jańa progressiv dástúrlerdı kóp ásirler dawamında qimmatlı esaplaǵanlıǵı tájiriybeler menen baylanisǵa óz itibarin qaratadi.

Mektepte súwretlew óner úlketaniwshılıǵı haqqında pikir júritilgende sonı yaddan shıǵarmaslıq tiyis, har qanday úlke bul mámleketimizdiń ajiralmas hám quramali bir bólegi, sonday eken kórkem óneri menen dialektikalıq birlikte úyreniliwi tiyis. U`lke kórkem ónerin úyreniwde uiliwma maǵliwmatlar menen jergilikli materiallarda óz–ara baylanıslı halda sonday alıp barıw kerek pe? Oqıwshılardı xalıq ámeliy óneri úlgilerine, jergilikli materiallarda mehir–muhabbat sezimin tárbiyalaw múmkin bólsiń. Olar xudbin hám menmen shaxs bolıp tárbiyalanbawi hám ózlerin mámleketimiz fuqarosi ekenligin

bárqulla sezip turiwları tiyis. Oqıwshılarda payda qilinatuǵın bul ózgeshelikler súwretlew óneri predmetiniń nárseniń ózine qarap, tematikalıq, dekorativliq súwret sızıw, hám kórkem óner haqqında sáwbetler ótkeriw arqalı ámelge asırıladı.

Sabaq mazmunına tiyisli materiallar jańa túsiniklerdiń formiliroskasi rawajlanıw tariyxı menen baylanıslı bolǵan túrli faktlerdi toplaw hám túsendiriw xalıq ámeliy óneri úlgilerinen paydalanıp awız-eki qollawdi talap etedi. Bul oqıwshılardı dóretywshilik pikirlerin aktivlestiriwge, jańlı pikir júritiwge, naturanıń ózine tán ózgeshelikleri, forma hám reńin jaqsıraq qabıl qılıwǵa járdem beredi.

Nárseniń ózine qarap súwret sızıw ushın materiallar tanlawda usi printsip hám kriteriyalar ámel qılıwi júdá zárúr :

1.Sızıw ushın tańlanatuǵın materiallardıń mektepte ámelge asiralatuǵın tálim tárbiyalıq wazıypalarǵa hám dastúr talaplarına mas bolıwı.

2.Tanlanatuǵın materiallar balalarǵa jańa maǵliwmatlar beriwi, olardıń bilimi hám kórkem pikir sheńberin keńeytiriwi.

3.Natura ushın nárseler estetikalıq talaplarǵa juwap beriwi, balalar tárepinen emotsional ráwishte qabıl qiliniwi hám olarda súwret sızıwǵa qızıǵıw oyatıwi, klassta dóretywshilik jaǵday dóretywge járdem beriwi.

4.Esapqa alınǵan nárseler oqıwshılardıń jas ózgesheliklerine, balalar qabıl qılıwi hám súwretlew óneri qábiletlerine mas bolıwı.

5. Materiallar óz formasi, reńi, dúzilisi tárepinen úlke ushın tipik hám xarakterli bolıwı tiyis.

Balalar súwretlerdegi úlginıń quramali ritmi, onıń pútinley buziliwına alıp keledi, bu naǵıs ózgesheliklerin joq qilip baradi.

Juwmaqlap aytqanda súwretlew ónerinen alıp barılatuǵın islerde **xalıq ámeliy óneri úlgilerinen** paydalanıw tálim hám tárbiya barasında úlken áhmiyetke iye. Sonıń ushın hár bir súwretlew óneri oqıtıwshısınıń bul máselege ayırıqsha itibar beriliwi alıp barılıp atırǵan jumıslardıń sipati jánede joqari bolıwına alıp keledi.

Naturaǵa ózine qarap súwretlew barısında oqıwshılar túrmista qollanılatuǵın túrli buyımlar, palız hám miyweler súwretin isleydi. Oqıtıwshı jumıs barısında oqıwshılar ózbetinshe jumıs baslamalarınan aldın naturanı qisqasha taliqlap, tek buyımlar forması, proporsiyası, reńi hám dúzilisi haqqında emes, bálki olardı dóretiliw ushın sariplanǵan úlken miynet haqqında sóylep beredi.

Mısalı, túrmista qollanılatuǵın ayırım súwretlew óneri buyımlarınıń ózine qarap súwret sizdiriwda oqıtıwshı oqıwshılardıǵa buyımlardıń wazıypası, forması, olardıń qanday materiallardan jasalǵanı, bunıń ushın qansha miynet sariplanǵanı hám basqalar haqqında toliq maǵlıwmat beredi. Sonıń menen birge, ózbek, qaraqalpaq xalıq ámeliy óneri haqqında sawbet sabaqlarında oqıtıwshı olardıń túrleri hám ustalarınıń miynet qaxramanlıǵınıń ózine tán tárepleri haqqında aytıp beredi.

Naturanı taliqlaw protsessinde oqıtıwshı oqıwshılardıń diqqatın buyımlar formasınıń názikligine, bóleklerdin proporsionallıǵı, forma hám reń uyǵınlıǵı, mazmun, forma hám wazıypanıń mashlıǵı siyaqlılardıǵa tartadı. Nátiyjede, oqıwshılarda naturaǵa qaraǵanda emotsional-estetikalıqlıq qatnasıqlar asadı.

Natyurmortqa jansız tábiyat súwretlengenine qaramay, matada janlı ómirde sezemiz. Natyurmort kompozitsiyasını maǵinalı hám tasirli shıǵıwı ushın temanı bir-birine múnásip mas nárseler tábiy baylanista qoyiliwi kerak. Qoyılǵan notyurmort kisidee qızıǵıwshılıq hám súwret siziwda háwes etetuǵında bolıwı hám kompozitsiya talabalarǵa jawap beretuǵın bolıwı kerak. Notyurmort quramina kiretuǵın zatlar estetikalıq tásirsheńlik talabalarga juwap beretuǵın, kólemi, materiyalı, sirti, ren hám ash toqlıǵı menen bir-biri menen pariqlıwı kerak. Mısalı: Úlken shelek qasına qoyılǵan shirpi qutishasin kóz ilmeydi, sebebi olar ortasında tiǵız baylanis sezilmeydi. Tamiyinlep alıńǵan zatti predmet tegisliginde bir-birine qanday jaylastırıw natyurmortti qiziqli shıǵarıwǵa tásir etedi.

Natyurmort dúziw oni ornatiw waqtında bir pútinlikke itibar berip aqirina jetkiziwge háreket qılıw kerak. Bunıń ushın klassik úlgilerin shıǵarmada insańǵa ne ushın sonshellı tásir etedi degen sorawǵa juwap izlew paydalı. Natyurmorttin ortalıq yaki intererine úlgileri oni qoyıp alǵannan keyin bir neshshe kún orninan

qozg'atpastan hár qıylı tochkalardan qayta-qayta súwretlew múmkin. Natyurmorttıń tábiyattan parqı oni insan úyreniw maqsetinde dúzedi. Oqıw natyurmorttıń kompozitsiyası bir tárepten estetikalıq talabalarǵa ekinshi tárepten tálimniń dedaktik talabalarına juwap beriw kerek. Natyurmort qoyılması puxta hám uzaq waqıt oylap orınlanadı. Oǵan kóp nársede kiritilmesede túr hám reńleri xár qıylı ekenine itibar beriw kerek. Sari jiltir sirtli idis qirli buyimdi domalaq túri menen bara-bar qoyılsa olardı úyreniw ushın imkaniyat tuwiladi.

Balalardıń súwretlew isleri hám bilimların bahalawda bir qator mezonları qollaniladi. Súwretlew iskerliginiń hár bir túrinde óz aldına baha mezonları ishlatiladi.

Naturaǵa qarab islengen súwretler

Súwretniń qaǵaz betine jaylısiwi (kompanovka);

-jumısti mustaqıl orınlanıw dárejesi;

-naturanıń ólshemi, ólshew qatnasları;

-natura hám natura bólekleriniń formaları;

-qálem menen islew tájiriybesi;

-qılqálem menen islew tájiriybesi;

-nárselerdegi jariq sayalardıń súwretleniwi ;

-nárseler reńin súwretleniwi;

-zatlardıń perspektiv súwreti;

-istiń toza hám tartibli orınlanıwi.

Súwretlerdi islewde perspektiva qaǵıydalarına ámel qiliniwi zárúr. Sizge málim bir nársede basqa nárseden uzaqraqta bolsa ol kózińizge kishireyip kórinedi, tariyximizda gúńgirt kórinedi ogan tusip atirgan jarik, sayalar hám birinshi plandagi buyumlarınan pariqlanıw turadi .Bulardıń hámmesi sızıqlı hám hawa perespektivasi jagdayinin tábiyatta kórinıwi , áne sol tárepleri tuwrı kórsetilse súwret haqıyqiy shigiwi támenlenedi. Hár bir nárseni qaǵazda súwretlener eken álbette onıń turiwına qaraǵanda garizont sızıǵın tawıp aliwi kerek . Ol sızıwshi adamnıń kózi bálentligin ótiwshi súwretlenetugin gorizantal tuwrı

sızıqti qaraydi. Natyurmortlarda oni tuwrı anıqlap alıp súwret jaratıwda paydalanıw zárúr shártlerdi tiykargisi bolıp súwrettiń haqiqiy shigiwin támenleydi. Nársenin súwretin gorizantal betke hám vertikal kartina betine qaraganda jagdayi hám perspektiva kórinisine muwapıq tabıladı. Bunda táreplerdiń qisqarıp , uzaqlasıp bargan sayın qisqarıp kórinisi garizonttiń tutasiwshi tochkasına tiykarlanıp tawıp sızıladi, súwret jaratıwda kenesliktegi perspektiva da áxmiyet beriwı zárur, sebebi jaqında jaylasıp turgan buyım uzagrandagisinnan túsi, reni , toq ashligi menen ajiralnp turadi. Saya jariqları súwret tariyxına say uqsatıp kórsetiw olardıń ornın tuwrı tabiwga hám baylanıslıgın umitpawmız kerek, natyurmort peyzaj súwretlerine qaraganda perspektiva qagiydaların qollaw qiyin, sebebi buyımlar nárselerdegi pariq, aralıq kem bolıp, olar diqqat penen baqlanıp anıqlap bariladi.

Súwret sızıw protsessinde oqıwshılardıń ayrim atamaları ózlestirip aliwlarınıń ózi jeterli emes, olarğa atamalarıń kelip shigiwi, áhmiyeti haqqında maǵlıwmatlar beriw kerek boladı. Bul oqıwshılardı ilimiy túsiniklerdi, atamaları tuwrı isletiwlerine járdem beredi.

Oqıwshılar qubilislardıq bir-biri menen ózara baylanıslıgın túsiniwler júdá zárúr. Qubilislardı úyreńiwde olardıń rawajlanıwin názerde tutqan halda qarama-qarsılıqtıń sebeplerin hám túsendire aliwları kerek boladı.

Oqıwshılardıń aktivligin asırıwda maqsetke muwapıq baǵdarlangan mashqalaalrı wazıypalardı qollaw úlken járdem beredi

Izertlew nátiyjeleri hám oqıtıwshılardıń isleri sonı kórsetedi, súwretlew ónerin oqıtıwda ózlestirip bolınan bilim hám epililikler olardı tek tiklew emes, bálki jańa materiallardı tereń ańlawǵa, dúnyaqarasqǵa tán juwmaqlar shıǵarıwǵa xızmet qıladı .

Logikalıq wazıypalardı sheshiw mashqalalı oqıtıw menen baylanıslı. Mashqalalı situatsiyalar payda qılıw logikalıq wazıypalardı sheshiwge sharayat jaratadi. Logikalıq pikirlew predmet hám qubilislardaǵı eń zárúr táreplerin ajirata aliw, professor-oqıtıwshılar dáliller ishinde tipiklerin kórsete aliw qalıplesken

túsiniklerden tuwrı paydalanıw, perspektiva, reńtaniw, kompozitsiyanıń tiykarǵı nizam hám qaǵıydalarına ámel qılıw múmkinshiligin beredi.

Dialektikalıq tárizde pikir júritiw formal, logikalıq pikirlew menen baylanıslı hám oǵan barqulla názerde tutadı . Logikalıq pikirlew ob`ektivalıq barlıq qubilislar logikasin sáwlelendiredi . Qaysiki, onda hámme zat óz-ara baylanıslı.

A`tirap-ortalıqtı tuwrı túsiniw ushın oqıwshılar qubilislardıń sebepleri hám aqıbetleriń kórip hám bilip aliwları kerek. Bul dialektikalıq pikirlew hám juwmaq shıǵarıwdıń qalıplesiwine kómek beredi.

Bizinshe, oqıtıwda oqıwshılardıń ózbetinshe protsessin aktivlestiriwde hám dóretiwshilik pikirlewdi rawajlantırıwda bilimlerdiń mashqalalı bayan etiw jolında keń paydalanıw hám izleniw hám ilimiy izertlew metodların qollaw tiyis. Oqıtıw protsessiniń nátiyjeligin asırıw tuwrıdan tuwrı oqıwshılardıń aktiv psxikalıq xızmeti (intellktuallıq, emotsianallıq) menen baylanıslı. Bunda ideyalarđı tereń túsiniw kemlik qıladı. Leykin, sonday ámeliy xızmet shólkemlestiriw tiyis, onda ideyalar ishki sezimler arqalı toliq sanalı rawishte háreket arqalı anıq sawlelensin, bekkemlensin . Buǵan kórkem shıǵarmalardı kórkem oqıw, gúrriń qılıw, muzika tıńlaw, slaydlar kórsetiw arqalı erisiw múmkin. Eger oqıtıwshı waqıya hám qubilislardı táreplewde olardıń gózallıǵın, nafisligi, jaǵimlılıǵına ayrıqsha itibar berse, talay nátiyelerge erisiwi múmkin. Sonıń menen birge, buyimlardıń formaları, ólshewlerindegi proportsionallıq , jaqtisaya nisbatları hám basqalardı súwretlew óneri shıǵarmaları arqalı taliqlaw tiyis .

Oqıtıwdı aktivlestiriw ushın oqıwshılardı sistemali hám máselege muwapıq rawishte xoshametlew hám zárúr áhmiyetke iye. Jaqsı islerdi pútin klassqa kórsetiw yaki olardı mektep kórgizmesine usinis etiw, óz kúshine isendiriw, ob`ektiv kritikalaw, túrli qıylı járdemler arqalı oqıwshılardı xoshametlew múmkin.

Oqıtıwshınıń tájiriye hám bilimi kúshli oqıwshınıń ózbetinshe xızmetke qaratılǵan bolıwı kerek . Balalardı járdemshi soraw, is baǵdari hám kemshililkerin kórsetiw arqalı járdem beriw kerek.

Basqa pánlerde bolǵanıday, súwretlew óneri sabaqlarında materiallardı sistemali hám izbe-iz bayan etiw printsipti zárúr áhmietke iye. Bul printsipti pútin kurs dawamında oqıw materialların logikalıq ketme-ket jaylasıwin há hár bir tema aldındán alıńǵan bilim, kónikme hám tájiriylarǵa súyengen halda, jańa materiallardı ótilgenler menen baylanıslı bayan etiliwi tiyisligin názerde tutadı.

A`meldegi súwretlew ónerinde mámleketlik tálim standartı materialların bayan etiwdiń tek málim izbe-izlikte ámelge asırıwdı ǵana emes, bálki onıq sistemali bolıwın názerde tutadı .

Ayrim sonday hallar da boladı, bunda oqıtıwshılar bilim beriwiniń bul zárúr printsiptin tuwrı bahalay almaydı. Oqıtıwshılardı berilip atırǵan wazıypalarda balalardıń aldın alǵan bilim hám kónikpeleri esapqa alınmaydı. Nátiyjede olar berilgen wazıypanı orınlay almaydı. Sonıń ushın is rejelerin sonday dúziw kerek, oqıtıwshılar hár bir sabaqta jańadan jańa máselelerdi sheshilsin.

2.5. Oqıwshılardıń temanı qabıl etiw uqıplılıqların ósiriw

Balalarǵa zatlar hám waqiyalardıń taza táreplerin óz betinshe ashiw júda unaydı. Balalar mudami zatlar hám waqiyalardıń aqıl hám qiyaldi biylep aliwshi qandayda jańa, ajayıp tamanların izleydi. Bul jastaǵı balalardıń qaqarmanlar mártligi, ullı waqiyalar, úlken oylap tabıwlar haqqındaǵı hám sol siyaqlı gúrrinlerdi zor diqqat penen tınlawlarına, qaqrmanlıq isler, bastan keshiriwler haqqındaǵı hámde ilimiy-fantastik ádebiyatlardı súyip oqıwları olardıń qaqarmanların súwretlewidegi sebep de sonnan. Bul túrdegi ádebiyatlardı oqıǵan waqıtta balalar qábil etiwinde kózge túsetuǵın ózgesheligi sonnan ibarat, olar tiykarınan waqıyanıń rawajlanıwı, bas qahármanlardıń is háreketlerin baqlap baradı, sol sebepli de basqa kóp nárselerdi qabıl ete almaydı.

Balalar ámelde isletip kóriw múmkin bolǵan nárselerdi zor kiziǵıwshılıq penen qabıl etedi. Sol sebepli olar tájiriybelerdi kórsetiwde muǵállimge shinkewilden járdemlesedi, ózleri mudami qandayda bir nárseni soǵadı hám tájiriybe qıladı.

Joqari klass oqıwshılarınıń qabıl etiwı maqsetke kóbirek baǵdarlanǵan boladı hám olar qabıl etiwlerdi ózleri qabıl ete biledi, bul jaǵday joqari klass oqıwshıları qabıl etiwiniń eń háarakterli ózgesheligi. Eger oqıwshılar qabıl etiwiniń óziniń sirtqi ózgesheligi menen ajratıwshi nárseler kóbirek qaratsa, joqari klass oqıwshıları qabıl etiwiniń ob`ektleri adamnıń bilimlerin asırıw jaǵınan áhmiyetli, qımbatlı nárseler hámde olardıń bólekleri boladı. Joqari klass oqıwshılarınıń qabıl etiwı zatlardıń tek ǵana sirtqi tárepine emes (bul áhmiyetli boladı), múmkin zatlardıń mazmunına kóbirek qaratıladı. Úlken mektep jasında oqıwshılar qabıl etiwiniń ayırım nárselerge qaratılıwı anıq kózge taslanadı, bul jaǵday bolsa adamnıń bilimleri, qızıǵıwshılıqları, kóz-qarasları hám isenimleri siyaqlı sub`ektiv dáliller menen belgilenedi. Shaxstıń qabıl etiwge tásiyir kórsetiwı mine usı jastaǵı dáwirde ásirese anıq kórinedi. Máselen óziniń bolajaq qanıygeligin tańlap alǵan oqıwshılar usı tarawǵa baylanıslı zatlardı tolıǵıraǵ, tereńirek hám hár tárepleme qabıl etedi.

Muğállim tárepinen oqıwshılar xizmetine maqset kózlegen halda basshılıq etiw protsessinde oqıwshılardıń qabıl etiwı nátiyjeli túrde rawajlanadı. Sabaq, ekskursiya, hám sol siyaqlılarda qabıl etiw hámde baqlawdıń durıs shólkemlesitiriliwi úlken áhmiyetke iye. Bunıń ushın dáslep oqıwshılarǵa anıq maqset hámde baqlawdıń puxta oylap kórilgen metodların (neni, ne maksette hám qanday baqlaw kerekligin) kórsetip beriw zárúr. Bul jaǵday oqıwshılar miyinde bekkem, húkimdar qozıw oshaǵın, dominantani júzege keltiredi, bunday qozıw oshaǵınıń júzege keliwi qabıl etiw hám baqlawdıń bir qansha jedellesiwin (toplanıwin) támiyin etedi. Maselen eger muğállim oqıwshılar aldına tek ǵana uliwma wazıypa qoyıp qalmay (basqa oqıwshınıń bergin juwabin baqlap bariń demesten), múmkin anıq wazıypa qoysa, oqıwshılardıń óz joldasları tamanińan berilip atırǵan juwaplardı qabıl etiwleri kóbirek nátiyjeli boladı.

Oqıwshılar ózleri úyrenip atırǵan masele boyınsha dáslep bilimler alıp, keyin sol tiykarda baqlaw ótkerse, olardıń baqlawdıń nátiyjeli bolatuǵınlıǵın tájiriybe kórsetip otir.

Oqıwshılardıń qabıl etiwı hám baqlawın shólkemlestiriwde olardıń pikiri hám ámeliy jedelliligi ayırıqsha áhmiyetli rol` oynaydi. Eger qabıl etiw hám baqlaw waqtında oqıwshılar aldına tallaw, sintez etiw hám salıstırıwdı, yaǵniy pikir jedelliligin talap etiwshi sorawlar qoyılsa, baqlawdıń nátiyjeliligi artadı. Eger aǵıl menen birge múskúllerda iske tússeU` oqıwshılar ózleri súwret salsa, sıızıp alsa hám tájiriybeler ótkerse jánede jaqsıraq boladı. Jalǵız kóriw qabıl etiwinde itibardan shette qaliwi múmkin bolǵan detallarǵa adam ámeliy jedellilik sebepli diqqatin kóbirek qarata aladı. Qabıl etiw protsessinde qol katnasar eken, kózdi sol tárepke qarawǵa, diqqat itibardi sol tárepke baǵdarlawǵa, sonday-aq zattıń ózgesheliklerin jaqsıraq kózden keshiriwge májbúr etedi.

Soǵan baylanıslı qabıl etiw hám baqlawda kóbirek seziw aǵzaları qatnasıwınıń áhmiyetliligin aytıp otiw kerek. Muğállim qabıl etiw hám baqlaw protsessinde balanıń kózi, qulaǵı, soylew aǵzasi, múskul-háreket seziwleri hám hátteki múmkinshiligi bolsa iyis hám dám seziwlerin de qatnastırıw ilajin kóriw lazım.

Tálim protsessinde baqlawlardı jedellestırıw ushın oqıwshınıń baqlağan hám qabıl etken nárselerin keyin soylep beriwi lazım ekenligi haqqında xabarlandirip qoyıwdıń áhmiyeti ullı.

Eger oqıwshı neni baqlağanlıǵı hám qabıl etkenligi haqqında keyinirek esap beriwi lazımekenligin aldinnan bilse, ol baqlaw hám qabıl etiw protsessinde birqansha jedellilik kórsetedi. Mine sol talaptı esapqa alıp sabaqta tájiriybeler ótkeriwden aldın, ekskursiyalar shólkemlestırıw hám sol siyaqlılardı oqıwshılardı baqlawları haqqında sońınan sóylep beretuǵınları haqqında jol-joriq kórsetiw zarúr.

Sabaqta oqıwshılar bilimlerin dáslep muǵállimnıń awız-eki túsindirıwlerin qabıl etiwleri nátiyjesinde ózlestiredi. Sózler járdeminde túsindirilgen materialdıń qabıl etiliwi kópshilik tárepinen muǵállim sózinıń ózgesheliklerine baylanıslı. Oqıwshılarda tormozlanıw jaǵdayın júzege keltirmew ushın muǵállim shennen tisqari kúshli dawis penen de, bir qıylı tómen dawis penen de soylemewi kerek. Oqıw materialınıń kerekli, áhmiyetli orınların muǵállim óz sózinde ajratıp kórsetiwı, kóterinki dawis penen bildirıwi lazım.

Naturadan qarap súwret salıw waqıtta oqıwshılar materialdı kóriw qabıl etiwine súyengen halda ózlestiredi. Bul naturanıń jaylasıwı zatlardıń óz ara baylanisi tiyisli xalda bolıwın talap etedi.

Biraq tek ǵana naturaǵa qarap túsindirilgen materialdı qabıl etiw waqıya yamasa zatlardıń áhmiyetin túsiniw aliwǵa barlıq waqıtta da múmkinshilik bere bermeydi. Materialdı nátiyjeli túrde qabıl etiwdiń ayırıqsha shárti kórgizbeli qurallardan paydalanıw. Material sozler járdeminde qanshelli jaqsı túsindirip berilgeni menen ol baqlawdıń orınıń basa almaydı. Maselen, fizika, ximiya zańlarınıń áhmiyetin oqıwshılar tiyisli tájiriybeler ótkerilmegen jǵadayda jaqsı túsine almaydı.

Kórgizbe qural zat túrinde bolıwı múmkin, bunda aniq natura ushın ósimlikler, úy úskene buyımları, geometrik figuralar sonday aq bolmis dala kórinis, tábiyatti baqlaw tájiriybeler hám sol siyaqlılar kórsetiledi. Kópshilik waqıtta muǵállim súwretli kórgizbe qurallardanU` sxemalar, suúretler, reproduktsiyalar,

sızılmalardan paydalanadı. qabıl etiwdiń ayırım nárselerge baǵdarlanıwın esapqa alıp sxemalar, tablitsalar tayarlawda olardıń eń áhmiyetli táreplerin háripler, renler járdeminde úlkenirek etip ajıratıp kórsetiw gerek. Kórsetpe qurallardan duris paydalanıw, olardı waqtında kórsetiw, kórsetpe quraldıń áhmiyetli tárepine óz-ara baylanıslılıǵına itibar beriw ayırıqsha áhmiyetke iye. Taza kórsetpe qurallardı oqıwshılar aldinnan kórip alsa, bul jaǵday olardıń diqqatin muáallimniń sózinen shetke tartadı, sabaqta zárúr waqıtları bul qural kórsetilgende oǵan degen oqıwshılardıń qızıǵıwshılıǵı bolmay qaladı. Oqıwshılardıń kórsetpe quraldı qanday qashiqlıqtan kóretuǵınlıǵın esapqa alıp, olardıń qanday úlkenlikte bolıwı kerekligin aldinnan esapqa alıw gerek.

Qabıl etiw hám baqlaw protsessinde oqıwshılardıń baqlaǵıshlıq uqibi ósip baradı. Baqlaǵıshlıq waqiyalar hám zatlardaǵı biliner-bilinbes kózge anıq kórinbeytuǵın, biraq áhmiyetli ózgesheliklerin abaylap alıw wqıplılıǵı.

Haqıyqiy baqlawshılıq oqıwshınıń ilim tiykarların hár tárepleme, tereń hám puxta ózlestırıwine múmkinshilik beredi, oqıwshıda izleniwshilik, ziyreklik, ótkir zeyinlik siyaqlı qásiyetlerdi ósiredi.

Solay etip baqlawshılıqtı ósiriw muǵállim, tárbiyashi aldında turǵan ayırıqsha áhmiyetli wazıypa. Balalardı zatlar hám waqiyalardı diqqat penen baqlawǵa, salıstırıw hám teńlestırıwge, zatlar hám waqiyalar ortasındaǵı óz-ara baylanislardı bilip alıwǵa, biliner-bilinbes ózgerislerdi kóre alıwǵa, zatlar hám waqiyalardıń áhmiyetli táreplerin ajırata biliwge úyretiw gerek. Buǵan sabaqta hám sabaqtan tisqarida oqıwshılardıń qabıl etiw hámde baqlawların tek ǵana tuwrı izge sala biliw sebepli, oqıwshılar aldına tábiyattıń túrli waqiyaların, haywanat hám ósimlikler turmısın, sport oyınların, qaladaǵı, mámlekettegi hámde pútkil dúnyadaǵı waqiyalardı baqlaw boyınsha hár qıylı wazıypalar qoyiw joli menen ǵana erisiledi.

Juwmaqlaw

Súwretlew óneri pánlerinde, sonıń ishinde reńli súwret sabaqları nátiyjeli shıǵıwı ushın, oqıwshılardıń oqıw quralları menen tolaq támiynlengenligi, kórgizbeli qurallardıń jeterli bolıwına baylanıslı ekeniń bilemiz. Búyımlarǵa qarap súwret salıw barısında natura sıpatında qoyılatuǵın búyımlar oqıtıwshı tárepinen aldınıń tayarlap qoyıladı. Búymdar oqıwshılardıń uqıplılıǵına hám de sabaq barısında alǵan tájiriybesin esapqa alǵan jaǵdayda saylanıwı tiyis. Natyurmorttı dúzgende de kompozitsiyalıq qıyınshılıq dárejesin, joqarıdaǵı ayılǵan jaǵdaylardı esapqa alıwımız kerek.

Natyurmort islewde belgili bir tártipte izbe-izlikti saqlap, izbe-iz basqıshlar menen is alıp barıw, súwretlew óneri shıǵarmaların úyreńiwdi talap etedi.

Birinshi náwbette qaǵaz júzine jayǵastırıwdı durıs jobalastırsaq yaǵınıy zatlardıń úlken-kishiligin, formasın, dúzilisin, jaylasıw ornıń durıs qoya alsaq keyin ala, eń qoyıw sayalar hám túsiwshı sayalar kórilip shıǵıladı, keyin yarım saya, hám jaqtı, ushqın jaqtı refleks jerlerin súwretlewge ótıledi. Lekin súwret sızıwda predmetler bóleklerge ajratılıp, aldın bir nárese tolıq sızılıp bolıp, keyin ekinshisine ótıledi, dep túsiniw durıs emes.

Natyurmort dúziw dóretiwshilik is. Onda súwretshiniń sezim hám jobalastırıwı, kompozitsion mádeniyatı kórinedi. Tosattan terilgen hár túrli zatlardı natyurmort dep bolmaydı. Natyurmort kompozitsiyasınıń mánili hám tásirsheń shıǵıwı ushın bir temadaǵı bir-birine munásip hám mass nárseler tábiyy baylanısta qoyılıwı kerek. Qoyılǵan miywe jemisleri natyurmort oqıwshılarda qızıǵıwshılıq hám súwret salıwǵa háwes sezimin oyatatuǵın bolıwı, hám álbette kompozitsiya talaplarına juwap beretuǵın bolıwı kerek.

Súwret islewde tábiyy materiallar esaplanǵan qawın, ǵarbız, qıyar, másh, loviya, qabaq tuqımları, keptirilgen japıraq hám gúller, sonday-aq reńli tas, terek tamirlarinan paydalanıwda shınıǵıw mazmunıń bayıtadı hámde oqıwshılardıń individual kórkem ayırmashılıqların júzege shıǵarıwına imkan beredi.

Xalıq ámeliy óneri úlgilerin súwretlew óneri sabaqlarında nátiyjeli paydalansaq bul estetikalıq tárbiyanıń tiykarın shólkemlestiriwshi estetikalıq sezgi, estetikalıq zawıq, estetikalıq tuyǵı, estetikalıq bahalaw, estetikalıq dóretiwshilik usaǵan táreplerin ósiriwde úlken rol oynaydı. Súwretlew óneri sabaqlarında oqıwshılar naǵıslar, ámeliy óner buyımlarındaǵı gózzallıqtı sezedi hám ózleri de sonday kompozitsiya jaratıwǵa háreket qıladı. Usi maqsette oqıwshılardıǵa xalıq ámeliy óner úlgileri kórsetiledi olardıń forma hám reńleri taliqlanıp beriledi. Oqıwshılar qaraqalpaq hám qońsi xalıqlar naǵısların gúzetiw hám úyreniw arqalı olardıń forma hám reńlerdegi gózzallıqlardı, forma hám renlerdiń garmonik birligin túsinetuǵın boladı. Miń jıllar barısında ustadan-ustaǵa, qoldan-qolǵa ótip, hár tárepten quramalasıp, gózallasıp, jetilisip barǵan xalıq óneri úlgileri oqıwshılardı tań qaldıradı hám olar tájiriýbeli ustalarına uqsap, ámeliy óner úlgilerin jaratıw qızıǵıwshılıǵı payda boladı.

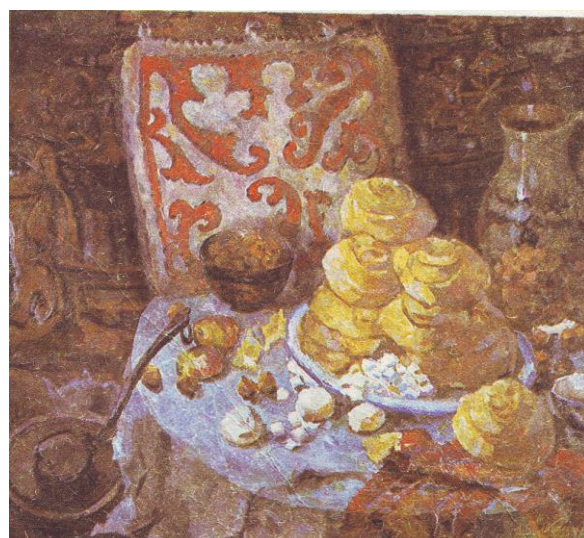
Naturaga qarap súwret salıw-Shınıǵıwları zatlardın dúzilisin, turin, renin, olshemlerin, olardıń xarakterleri, tipik belgilerin bilıw imkaniyatın beredi. Usi arqalı balalarda kuzetiwshenlik, eslew, estetikalıq oylaw, obrazli oylaw, en kerekli ameliy darejeler rawajlanadı. Olar tik, jayıq, awıq, qıysiq, tolqın tarizli sızıqlardı sızıw boyawlar menen juzeni bir olshemde boyaw. Ashıq turdenn qoyıw turge, qoyıw turden ashıq turge otıwdı uyrenedi. Oqıwshılar tuwrı ham qıya sızıqlardı ten boleklerge bolıw jumısların ozlestiredi. Sızılıp atırǵan súwret mazmunınan kelip shıqqan halda qagaz formasın tuwrı tanlawdı ham súwretshi qagazdan kompozitsion tarepten tuwrı jaylastırıw uyretiledi. Sonday-aq súwretti basqıshlar tiykarında ozlestiriw uyretiledi.

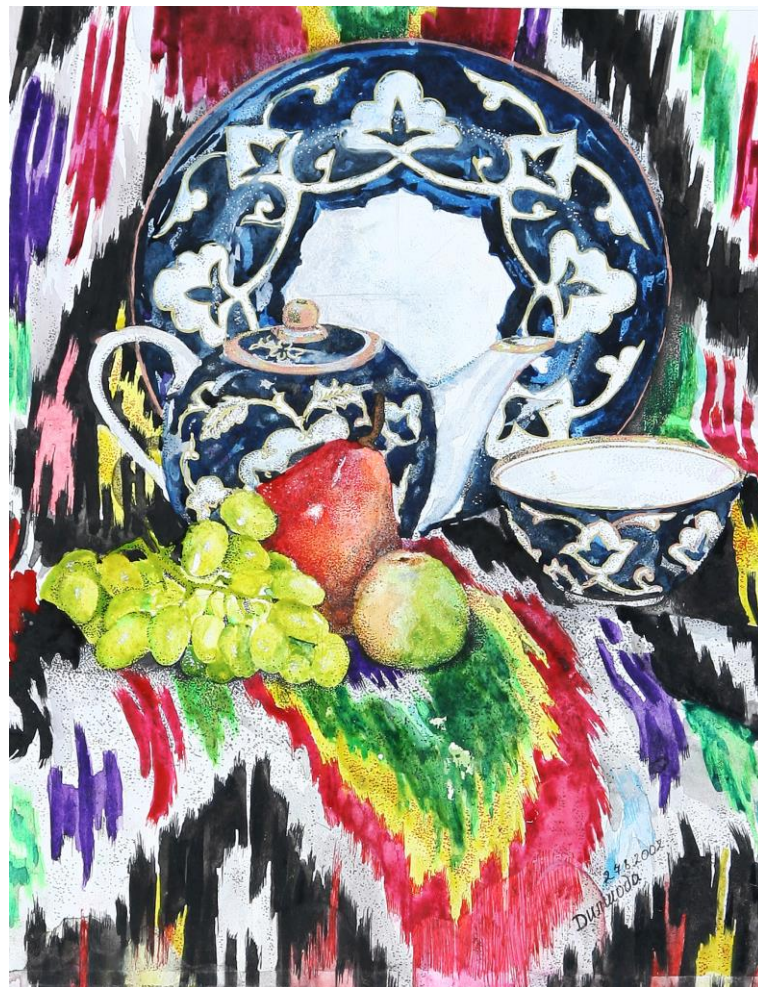
J. Izentaev Natywmort «Qumanlar»

Natywmort Agargan

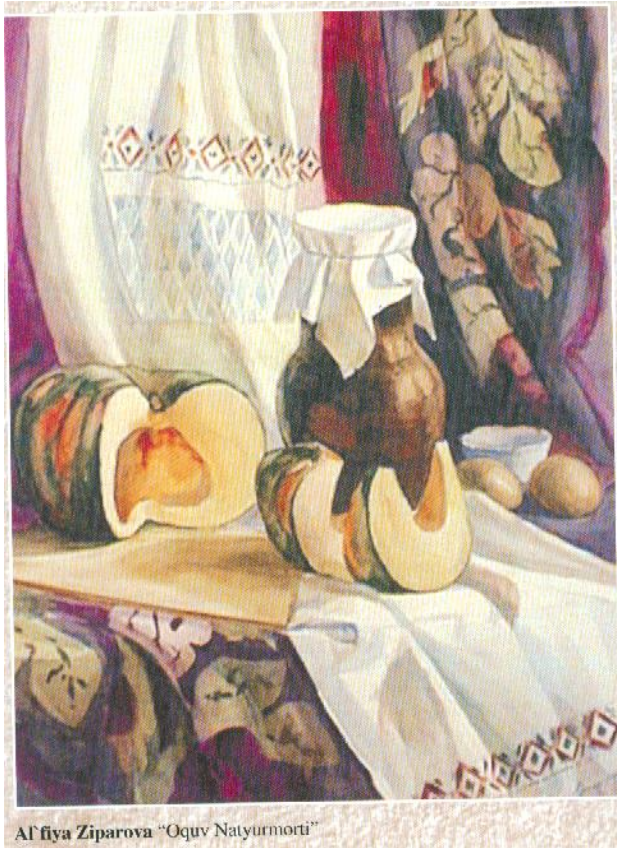
A. Galimbaeva «Dasturxan»

Oqıw natyurmortı

Oqıw natyurmortı

Alfiya Zhiparova "Oquv Natyurmorti"

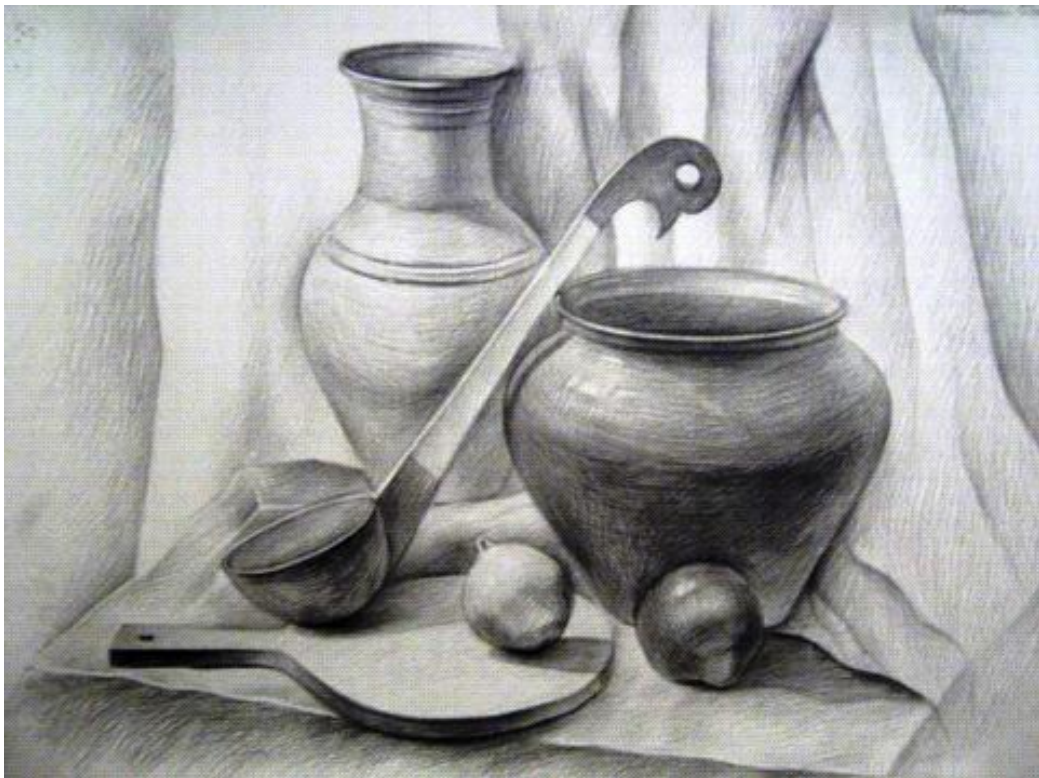
Oqıw natyurmortı

Oqıw natyurmortı

Оқiw natyurmortı

Оқiw natyurmortı

Paydalanilgan ádebiyatlar

1. Islom Karimov Yuksak manaviyat – engilmas kuch. 2008 y
2. Umúmiy wrta tálím maktablarıda tasviriy saáat tálímí kontseptsiyasi. T.1995.
3. Abdirasilov S Tolipov N.Oripova N. Rangtasvir (2 qism).T.. 2003.
4. Azimova B.Z., Rajapov R., Abdirasilov S.F. Tasviriy sai’atta oid atamalarniig yazohli lugati Toshkent 1994.
5. Abdirasilov S.f. Tasvnriy sai’at atamaları. T., 2003.
6. Abdurahmonov G.M. Rangtasvir va kompozitsiya.- Toshkent, 1995.
7. Abdirasilov S.,Tolipov N. “Rangtasvir” Toshkent , 2005.
8. Azimova. B. Natyurmort tuzish va tasvirlash metodikasi T. 1984.
9. Boymetov B. “Qalamtasvir”. Darslik 1 - qism. Toshkent, 2006.
10. Boymetov B. “Qalamtasvir”. Darslik 1 - qism. Toshkent, 2006.
11. Boymetov B. “Qalamtasvir asoslari”. Óquv qóllanma. Toshkent, 1999.
12. Boymetov B. Badiny-Grafika fakulteti 1-kurs sirtki bólim
13. Boymetov B. Qalamtasvnr ókyatishnyaig ilmiy asoslarya. T.: 1995.
14. Baratov.X Arxitekturaviy kompozitsiya asoslari Toshkent , 2005.
15. Barsh L.O. *Nabroski ya zarisovki*. M.. 1970.
16. Beda. G.V. Osnovi izobrazitel`noy gramati. 2 izdanie – M. «Prosveshenie» 1981.
17. Valiev. A. N. Perspektiva Toshkent «Vorisi» nashriyoti 2009 yil
18. Egamov X. «Bóyoqlar bilan ishlash» T 1981y
19. Izentaev Jolibay –«Jivopis`, obrazi i tsvet». Izdatel`stvo Karakalpakstan» Nukus 1988g
20. Kashina N, Z. Kavalevskaya, «Natyurmort janri» T. 1998.
21. Kuzin V.S. Nabroskv i zarisovki. -M.. 1970.
22. Nazilov D.A, I.V. Dimtrieva, N.X Xodjibaeva .Kompozitsiya asoslari.T.. 2009
23. Qolibanov T. S. «Natyurmort rassoslari» T. 1984.
24. Ózbekiston tasviriy saáati tarixidan lavqalar (T. «Óqituvchi» 1980).

25. Oripov N.V. Tasviriy sanat va uni o'qitish metodikasi ..T. 2006
26. Soyibov T. Kompozitsiya. Toshkent, 1999
27. Tojiev B. "Kompozitsiya" fanidan ma'ruzalar matni. Nizomiy nomidagi
28. Tolipov N., Abdirasulov S., Oritgova N- *Rangtasvir* (1 qism).T, 2002.
29. Tolipov N., Abdirasulov S., Oripova N. *Rangtasvir* (2-qism). T., 2003.
30. Tolipov N., Abdirasulov S., Oripova N. *Rangtasvir*. T., 2006.
31. To'lebiev A. *Kak nauchit'sya risovat`* Almati 1990 j.
32. Xasanov.R. Maktabda tasvirin sa'nat mashg'ulotlarvpi takomillashtirish yo'llari -Toshkent: O'qituvchi, 1986.
33. Xasanov R. *Metodicheskiye osiovt xudojestvennogo obrazovannya ya vosditaviya v uzbekskoy pgkole.* - Tashkent: Fan, 1990.
34. Maktabda tasviriy sanatni o'qitish metodikasi ., Toshkent, 2004
35. Xasanov R. *Tasviriy sanat asoslari*, Toshkent 2009

1. www.nbgf.intal.uz
2. www.Ziyo-Net.Uz

Mazmunı

I. Kirisiw	3-5
1.1. Súwretlew óneri pániniń aldına qoyılǵan maqset hám wazıypası.....	6-13
1.2. Súwretlew óneri pániniń tarbiyalıq áhmiyeti.....	14-19
II. TIYKARGI BÓLIM	
2.1. Natyurmort kompozitsiyasın súwretlew.....	20-29
2.1. Naturadan qarap súwret salıw máselleri.....	30-33
2.3. Súwretlew óneri sabaqlarında kórgbezbe quraldın tutqan ornı.....	34-37
2.4. Natyurmort kompozitsiyasın amelde ornlaw metodı.....	37-44
2.5. Oqıwshılardıń temanı qabıl etiw uqipliliqların ósiriw.....	45-48
III. Juwmaqlaw	49-50
Illyustraciylar.....	51-56
Paydalanǵan ádebiyatlar.....	56-57